

KU LEUVEN

FACULTEIT RECHTSGELEERDHEID

Academiejaar 2024 - 2025

Staatssteun en hernieuwbare energie

Een kritische analyse van het Europese staatssteunrecht anno 2024

Promotor: W. DEVROE

Markus HERMANS

Begeleider: R. VERDOODT

Abstract

Dit seminariewerk behandelt het Europees staatssteunrecht inzake hernieuwbare energie. Het opzet is tweeledig: enerzijds het in kaart brengen van de mogelijkheden *anno* 2024 voor lidstaten om steun te verlenen ten behoeve van hernieuwbare energie, en anderzijds het reflecteren over enkele fundamentele juridische vragen die (de evolutie van) dit staatssteunrecht opwerpt. Voor het eerste deel van de onderzoeksvraag wordt voornamelijk gesteund op primaire en secundaire Europese bronnen, met een belangrijke rol voor de beleidsdocumenten van de Europese Commissie. Het tweede deel van de onderzoeksvraag wordt in hoofdzaak beantwoord met behulp van recente rechtsleer.

Daarbij wordt de volgende structuur gehanteerd. Na een algemene inleiding, wordt in het eerste hoofdstuk het algemeen staatssteunrecht uiteengezet. Het materieel en procedureel staatssteunrecht, zoals vastgelegd in het Verdrag Betreffende de Werking van de Europese Unie worden bestudeerd. Het tweede hoofdstuk behandelt de context en inhoud van de staatssteunregels inzake hernieuwbare energie. Specifiek wordt er gekeken naar de staatssteunmogelijkheden op basis van de Richtsnoeren staatssteun ten behoeve van klimaat, milieubescherming en energie 2022, het Tijdelijk Crisis- en Transitiekader en de Algemene Groepsvrijstellingsverordening. In het derde hoofdstuk wordt dieper ingegaan op enkele juridische reflecties over (de evolutie van) het staatssteunrecht inzake hernieuwbare energie. Concreet worden de rechtszekerheid, de politisering en effectiviteit ervan kritisch onder de loep genomen. Hierbij worden ook telkens enkele korte aanbevelingen gemaakt. Tot slot wordt in de conclusie het antwoord op beide delen van de onderzoeksvraag beantwoord en naast elkaar gepositioneerd.

Dit seminariewerk stelt een ongekende flexibel staatssteunrecht inzake hernieuwbare energie anno 2024 vast. Nog nooit was het zo gemakkelijk voor lidstaten om steun te verlenen aan hun ondernemingen in deze sector. De talloze instrumenten uitgevaardigd door de Europese Commissie creëren een soort “toolbox” voor lidstaten waarop zij beroep kunnen doen. De doelstellingen van de Commissie achter dit staatssteunrecht zijn tweërlei: enerzijds het bestrijden van de klimaatcrisis en het behalen van groene targets vooropgesteld door de Green Deal, en anderzijds het concurrentievermogen van de EU, haar lidstaten en haar ondernemingen verhogen.

Dit staatssteunrecht is echter verre van perfect. Vooreerst zijn er werkpunten wat betreft de rechtszekerheid. Tijdelijke kaders, technische criteria en een administratief zware aanmeldingsprocedure zorgen voor onvoorspelbaarheid. Ten tweede werpt de politisering van het staatssteunrecht vragen op met betrekking tot de bevoegdheid van de Commissie en de noodzaak voor meer structurele maatregelen. Ook misbruik door lidstaten is een reëel gevaar. Ten derde leidt het huidig staatssteunrecht tot het risico op fragmentatie van de interne markt.

Het seminariewerk komt tot volgende aanbevelingen. De hoeveelheid staatssteuninstrumenten zou drastisch verminderd kunnen worden en de inhoud meer aangepast aan het doelpubliek. Daarnaast is strengere controle op nationaal en Europees niveau nodig. Er moet vermeden worden dat rijkere lidstaten steun kunnen verlenen om hun eigen positie te versterken ten koste van armere lidstaten. Die laatsten kunnen beschermd worden door meer Europese middelen. De gecombineerde stap naar meer Europese controle en cohesie zou verwezenlijkt kunnen worden door de mogelijkheid van Europese staatssteun.

Lijst met afkortingen

AGVV	Algemene Groepsvrijstellingsverordening
BBP	Bruto Binnenlands Product
Commissie	Europese Commissie
EER	Europese Economische Ruimte
EU	Europese Unie
IRA	Inflation Reduction Act
Richtsnoeren	Richtsnoeren staatssteun ten behoeve van klimaat, milieubescherming en energie 2022
SAS	State aid Scoreboard 2024
TC	Tijdelijk Crisiskader
TCTK	Tijdelijk Crisis- en Transitiekader
VS	Verenigde Staten
VWEU	Verdrag betreffende de Werking van de Europese Unie

Inhoudsopgave

INLEIDING	1
HOOFDSTUK 1. HET ALGEMEEN STAATSSTEUNRECHT	4
AFDELING 1. ART. 107 VWEU	4
AFDELING 2. ART. 108 VWEU	7
AFDELING 3. ROL VAN DE LIDSTATEN.....	9
HOOFDSTUK 2. STAATSSTEUN EN HERNIEUWBARE ENERGIE.....	11
AFDELING 1. ACHTERGROND EN TIJDLIJN.....	11
AFDELING 2. BELANGRIJKSTE EU-INSTRUMENTEN	15
2.1 Richtsnoeren ten behoeve van klimaat, milieubescherming en energie 2022	15
2.2 Tijdelijk Crisis- en Transitiekader	20
2.3 Algemene groepsvrijstellingsverordening	23
HOOFDSTUK 3. REFLECTIES OVER DE FLEXIBILISERING VAN HET STAATSSTEUNRECHT.....	25
AFDELING 1. DE RECHTSZEKERHEID VAN HET STAATSSTEUNRECHT	25
AFDELING 2. DE POLITISERING VAN HET STAATSSTEUNRECHT	29
2.1. De IRA en het TCTK	29
2.2. Potentiële gevaren	32
AFDELING 3. DE EFFECTIVITEIT VAN HET STAATSSTEUNRECHT	34
3.1. De cijfers.....	35
3.2. Gevaar op fragmentatie van de interne markt	37
CONCLUSIE	40

BIBLIOGRAFIE	42
Wetgeving	42
Rechtspraak	44
Rechtsleer	45
Overige	49

INLEIDING

Probleemstelling

1. In 2019 vaardigde de Europese Unie (hierna: EU) de ‘Green Deal’¹ uit, een strategisch plan met een ambitieuze doelstelling: van de EU een klimaatneutraal continent maken tegen 2050. Een belangrijk onderdeel van dit plan bestaat in het bevorderen van het gebruik van hernieuwbare energie in de lidstaten. Dat die sector van cruciaal belang is, werd in 2022 onderstreept door externe schokken zoals de Russische inval in Oekraïne en de door de Verenigde Staten (hierna: VS) uitgevaardigde ‘Inflation Reduction Act’². Zowel de groene doelstellingen als gebeurtenissen van buitenaf hebben een onmiskenbare invloed op het Europees mededingingsrecht. Dit alles leidde de Europese Commissie (hierna: Commissie) namelijk tot het stelselmatig uitbreiden van de mogelijkheden waarmee lidstaten staatssteun kunnen verlenen ten behoeve van hernieuwbare energie. Zo werden steeds meer uitzonderingen gecreëerd op het principiële staatssteunverbod van art. 107 van het Verdrag betreffende de Werking van de Europese Unie (hierna: VWEU).
2. Aangezien dit gewijzigd Europees staatssteunrecht nog maar van jonge datum is, ontbreekt er in de rechtswetenschappelijke literatuur een grondige analyse van. *A fortiori* is er weinig te vinden over de toepassing ervan op hernieuwbare energie. Vraag is dan ook hoe dit staatssteunrecht inzake hernieuwbare energie er nu precies uitziet *anno* 2024 en welke fundamentele juridische vragen het opwerpt.

Maatschappelijke situering van het probleem

3. Ondanks het gat in de literatuur is staatssteun inzake hernieuwbare energie een zeer interessant onderzoeksdomein. Hernieuwbare energie is vandaag uiterst relevant en zal dat ook steeds meer worden. De sector is fundamenteel voor de strijd tegen de klimaatcrisis en het verwezenlijken van de groene transitie. Tegelijk wordt ze ingezet als onderdeel van geopolitieke strategieën en spanningen. Het vraagstuk van hernieuwbare energie raakt op die manier ook het concurrentievermogen van de EU en is dus cruciaal voor haar

¹ EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie aan het Europees Parlement, de Europese Raad, de Raad, het Europees Economisch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio's (over) de Europese Green Deal, 11 december 2019, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=celex%3A52019DC0640>.

² Inflation Reduction Act of 2022 (VS) van 16 augustus 2022, <https://www.congress.gov/bill/117th-congress/house-bill/5376>.

voortbestaan. Dat wordt overigens bevestigd door het op 29 januari 2025 door de Commissie bekend gemaakte ‘Competitiveness Compass for the EU’³. In deze visietekst van de kersverse Commissie-Von Der Leyen II neemt de groene transitie een centrale plaats in bij het streven naar een verhoogde competitiviteit van de EU. Dat het staatssteunrecht hierin een essentiële rol speelt, wordt nog maar eens bevestigd.⁴

Afbakening van het probleem

4. Die wisselwerking tussen staatssteun en hernieuwbare energie is de kern van dit seminariewerk. Het opzet is namelijk het analyseren van en het reflecteren over het Europese staatssteunrecht inzake hernieuwbare energie *anno* 2024. Hierbij wordt als startpunt alle Europese wet- en regelgeving vanaf 11 december 2019 (datum van bekendmaking van de Green Deal) genomen. Eerdere normen komen dus principieel niet aan bod, tenzij ze gewijzigd werden na en als onderdeel van de Green Deal. Normen aangenomen vanaf 2025 vallen buiten het bestek van dit seminarie. Bovendien betreft de analyse enkel het staatssteunrecht dat relevant is voor hernieuwbare energie. Dit begrip wordt in de Richtlijn (EU) 2018/2001 gedefinieerd als “energie uit hernieuwbare niet-fossiele bronnen” en omvat wind-energie, zonne-energie, geothermische energie, energie uit biomassa, etc.⁵ Op deze definitie bouwen de in dit seminariewerk besproken EU-instrumenten voort. Daarbij worden telkens de afwijkende regels inzake primaire landbouw, visserij en aquacultuur buiten beschouwing gelaten.

Onderzoeksopzet

5. In dit seminariewerk wordt het Europese staatssteunrecht inzake hernieuwbare energie *anno* 2024 in kaart gebracht en wordt (de evolutie van) dit staatssteunrecht vanuit een juridische invalshoek kritisch onder de loep genomen.

³ EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie aan het Europees Parlement, de Europese Raad, de Raad, het Europees Economisch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio's (over) A Competitiveness Compass for the EU, 29 januari 2025, https://commission.europa.eu/document/download/10017eb1-4722-4333-add2-e0ed18105a34_en.

⁴ *Ibid.*, 9.

⁵ Richtlijn (EU) nr. 2018/2001 van het Europees Parlement en de Raad van 11 december 2018 ter bevordering van het gebruik van energie uit hernieuwbare bronnen, *Pb.L.* 21 december 2018, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:02018L2001-20240716>.

Onderzoeksvraag

6. Hoe ziet het Europese staatssteunrecht inzake hernieuwbare energie er *anno* 2024 uit en tot welke juridische reflecties noopt (de evolutie van) dit staatssteunrecht?

Onderzoeksmethode

7. Het *eerste deel van de onderzoeksvraag* is beschrijvend van aard. Primaire en secundaire bronnen van Europese staatssteunrecht worden geanalyseerd en samengevat aan de hand van rechtspraak van het Hof van Justitie en rechtsleer. Daarbij nemen de beleidsdocumenten van de Commissie een belangrijke plaats in. Hoofdstuk 1 omvat een korte maar noodzakelijke uiteenzetting van de fundamentele regels van het algemene Europese staatssteunrecht. In Hoofdstuk 2 worden de belangrijkste Europese instrumenten van het staatssteunrecht inzake hernieuwbare energie in kaart gebracht, alsmede hun context.
8. Het *tweede deel van de onderzoeksvraag* is evaluerend. Er wordt namelijk onderzocht welke fundamentele juridische vragen (de evolutie van) het staatssteunrecht inzake hernieuwbare energie opwerpt. Vermits het gewijzigd staatssteunrecht van jonge datum is, zullen daarvoor zeer recente bronnen waarvan in het bijzonder rechtsleer gebruikt worden. Er zal voornamelijk gesteund worden op artikelen van mededingingsrechtelijke en energiegerelateerde tijdschriften. Zo wordt in Hoofdstuk 3 achtereenvolgens de rechtszekerheid, politisering en effectiviteit van het Europees staatssteunrecht inzake hernieuwbare energie geanalyseerd. Telkens worden daarbij korte aanbevelingen geformuleerd.
9. Ten slotte wordt een globale conclusie gemaakt, die de antwoorden op beide delen van de onderzoeksvraag herhaalt en naast elkaar positioneert.

HOOFDSTUK 1. HET ALGEMEEN STAATSSTEUNRECHT

10. **OPZET** – Alvorens over te kunnen gaan naar de toepassing ervan op hernieuwbare energie (zie Hoofdstuk 2) en enkele fundamentele juridische vragen die het opwerpt (zie Hoofdstuk 3), is het nodig kort het algemeen Europees staatssteunrecht uiteen te zetten. Waar art. 107 VWEU de basis is voor het materieel staatssteunrecht, is art. 108 VWEU dat voor het procedureel staatssteunrecht.

AFDELING 1. ART. 107 VWEU

11. **LID 1** – Art. 107, lid 1 VWEU stelt de principiële onverenigbaarheid van staatssteun met de interne markt voorop. Staatssteun wordt als begrip autonoom geïnterpreteerd door het Hof van Justitie en verder verduidelijkt door de Commissie in de Mededeling van 19 juli 2016⁶. Een maatregel is staatssteun en dus onverenigbaar met de interne markt indien ze aan vier cumulatieve voorwaarden voldoet.⁷ (1) Vooreerst moet het gaan om een steunmaatregel aan een onderneming, verleend door een lidstaat of met staatsmiddelen bekostigd. Er vindt een overdracht van staatsmiddelen plaats.⁸ (2) Bovendien moet de maatregel een economisch voordeel voor de onderneming inhouden, dat selectief is – het

⁶ Verordening (EU) 651/2014 van de Commissie van 17 juni 2014 waarbij bepaalde categorieën steun op grond van de artikelen 107 en 108 van het Verdrag met de interne markt verenigbaar worden verklaard, *Pb.L.* 26 mei 2014, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:02014R0651-20230701>.

⁷ HvJ 17 maart 1993, C-72/91 en C-73/91, ECLI:EU:C:1993:97, ‘Sloman Neptun/Bodo Ziesemer’; HvJ 15 juli 2004, C-345/02, ECLI:EU:C:2004:448, ‘Pearle’; HvJ 30 mei 2013, C-677/11, ECLI:EU:C:2013:348, ‘Doux Elevage en Coopérative agricole UKL-ARREE’; HvJ 19 december 2013, C-262/12, ECLI:EU:C:2013:851, ‘Vent de Colère’; HvJ 19 september 2024, C-555/22 P, C-556/22 P en C-564/22 P, ECLI:EU:C:2024:763, ‘Verenigd Koninkrijk e.a./Commissie’; HvJ 13 maart 2025, C-746/23 en C-747/23, ECLI:EU:C:2025:171, ‘Civiale en Flag’; BRUYNINCKX T., *Materieel EU-Staatssteunrecht*, Larcier, 2015, 9; BRUYNINCKX T., ‘Maatregelen ter bevordering van productie van hernieuwbare energie: welke rol speelt staatssteun?’, *TRNI* 2017/2-3, (174) 176; VAN DE CASTEELE K., ‘Introduction’ in PESARESI N., VAN DE CASTEELE K., FLYNN L. en SIATERLI C. (eds.), *EU Competition Law: Volume IV: State Aid: Book One*, Claeys & Casteels, 2016, (187) 187-188; VEROUDEN V. en STEHMANN O., ‘The economics of State aid control’ in PESARESI N., VAN DE CASTEELE K., FLYNN L. en SIATERLI C. (eds.), *EU Competition Law: Volume IV: State Aid: Book One*, Claeys & Casteels, 2016, (17) 23.

⁸ EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie betreffende het begrip „staatssteun” in de zin van artikel 107, lid 1, van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie, 19 juli 2016, punten (6) en (46), [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016XC0719\(05\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016XC0719(05)); HvJ 24 januari 1978, C-82/77, ECLI:EU:C:1978:10, ‘Van Tiggele’; HvJ 17 maart 1993, C-72/91 en C-73/91, ECLI:EU:C:1993:97, ‘Sloman Neptun/Bodo Ziesemer’; HvJ 13 maart 2001, C-379-98, ECLI:EU:C:2001:160, ‘PreussenElektra’; HvJ 30 mei 2013, C-677/11, ECLI:EU:C:2013:348, ‘Doux Elevage en Coopérative agricole UKL-ARREE’; HvJ, 19 december 2013, C-262/12, ECLI:EU:C:2013:851, ‘Vent de Colère’; HvJ 12 januari 2023, C-702/20 en C-17/21, ECLI:EU:C:2023:1, ‘DOBELES HES’; VAN DE CASTEELE K., ‘Introduction’ in PESARESI N., VAN DE CASTEELE K., FLYNN L. en SIATERLI C. (eds.), *EU Competition Law: Volume IV: State Aid: Book One*, Claeys & Casteels, 2016, (187) 187-188; VEROUDEN V. en STEHMANN O., ‘The economics of State aid control’ in PESARESI N., VAN DE CASTEELE K., FLYNN L. en SIATERLI C. (eds.), *EU Competition Law: Volume IV: State Aid: Book One*, Claeys & Casteels, 2016, (17) 23.

voordeel geldt slechts voor bepaalde ondernemingen of treft de productie van bepaalde goederen.⁹ (3) Ook moet er sprake zijn van (een dreiging tot) vervalsing van de mededinging. Dit houdt in dat de verleende steun de positie van de begunstigde onderneming versterkt in vergelijking met de onderneming(en) met wie ze concurreert.¹⁰ (4) Ten slotte is vereist dat de steun een ongunstige beïnvloeding van het handelsverkeer tussen de lidstaten veroorzaakt. Daarbij volstaat het dat de maatregel het handelsverkeer ongunstig kan beïnvloeden.¹¹ Deze voorwaarde vertoont een uitdrukkelijke band met de vorige.¹²

12. **LID 2 EN 3** – Dit verbod op staatssteun is echter niet absoluut. Art. 107, lid 2 en 3 VWEU beschrijven namelijk verschillende uitzonderingen op het eerste lid. Steunmaatregelen die onder deze uitzonderingen vallen, zijn (mogelijk) verenigbaar met de interne markt. Lid 2 behandelt drie *de jure* vrijstellingen, waarbij steun die voldoet aan deze voorwaarden automatisch wordt goedgekeurd door de Commissie (voor de rol van dit orgaan, zie randnummer 15).¹³ Lid 3 omvat daarentegen vijf facultatieve vrijstellingen: hier heeft de

⁹ EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie betreffende het begrip „staatssteun” in de zin van artikel 107, lid 1, van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie, 19 juli 2016, punten (66) en (177), [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016XC0719\(05\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016XC0719(05)); HvJ 13 februari 2003, C-409/00, ECLI:EU:C:2003:92, ‘Spanje/Commissie’; HvJ 7 maart 2024, C-558/22, ECLI:EU:C:2024:209, ‘Fallimento Esperia en GSE’; HvJ 19 september 2024, C-555/22 P, C-556/22 P en C-564/22 P, ECLI:EU:C:2024:763, ‘Verenigd Koninkrijk e.a./Commissie’; VAN DEN GRONDEN J. en RUSU C., *Competition Law in the EU: principles, substance, enforcement*, Elgar, 2024, 498.

¹⁰ EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie betreffende het begrip „staatssteun” in de zin van artikel 107, lid 1, van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie, 19 juli 2016, punt (187), [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016XC0719\(05\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016XC0719(05)); HvJ 27 januari 2022, C-179/20, ECLI:EU:C:2022:58, ‘Fondul Proprietatea’; MEDGHOUL S., ‘Distortion of trade and competition’ in PESARESI N., VAN DE CASTEELE K., FLYNN L. en SIATERLI C. (eds.), *EU Competition Law: Volume IV: State Aid: Book One*, Claeys & Casteels, 2016, (355) 355; VAN DEN GRONDEN J. en RUSU C., *Competition Law in the EU: principles, substance, enforcement*, Elgar, 2024, 501-502.

¹¹ EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie betreffende het begrip „staatssteun” in de zin van artikel 107, lid 1, van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie, 19 juli 2016, punt (190), [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016XC0719\(05\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016XC0719(05)); HvJ 27 januari 2022, C-179/20, ECLI:EU:C:2022:58, ‘Fondul Proprietatea’; HvJ 7 maart 2024, C-558/22, ECLI:EU:C:2024:209, ‘Fallimento Esperia en GSE’; HvJ 13 maart 2025, C-746/23 en C-747/23, ECLI:EU:C:2025:171, ‘Civiale en Flag’; VAN DEN GRONDEN J. en RUSU C., *Competition Law in the EU: principles, substance, enforcement*, Elgar, 2024, 502.

¹² EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie betreffende het begrip „staatssteun” in de zin van artikel 107, lid 1, van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie, 19 juli 2016, punt (186), [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016XC0719\(05\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016XC0719(05)); HvJ 17 september 1980, C-730-79, ECLI:EU:C:1980:209, ‘Philip Morris’; BRUYNINCKX T., *Materieel EU-Staatssteunrecht*, Larcier, 2015, 97; MEDGHOUL S., ‘Distortion of trade and competition’ in PESARESI N., VAN DE CASTEELE K., FLYNN L. en SIATERLI C. (eds.), *EU Competition Law: Volume IV: State Aid: Book One*, Claeys & Casteels, 2016, (355) 355.

¹³ HvJ 17 september 1980, C-730-79, ECLI:EU:C:1980:209, ‘Philip Morris’; BRUYNINCKX T., *Materieel EU-Staatssteunrecht*, Larcier, 2015, 118; FERCIC A., ‘Anti-Competitive Measures of Member States: State aid’ in FERCIC A. (ed.), *European Union Competition Law*, Europa Law Publishing, 2023, (425) 476; TRAVERSA E. en SABBADINI P., ‘Industrial policy and EU state aid rules’ in DEFRAIGNE J.-C., WOUTERS J., TRAVERSA

Commissie een discretionaire bevoegdheid bij de beoordeling van de verenigbaarheid van de steun.¹⁴

13. **DE MINIMIS-VERORDENING** – Met de zogenaamde ‘De Minimis-Verordening’¹⁵, recent nog gewijzigd in 2023, creëerde de Europese wetgever in 2013 een kader waarbinnen bepaalde steunmaatregelen van lidstaten geacht worden de mededinging en interne markt niet merkbaar te verstoren. Deze maatregelen worden verondersteld de voorwaarden van art. 107, lid 1 VWEU niet te vervullen en zijn bijgevolg geen staatssteun. Dit heeft als gevolg dat ze niet moet worden aangemeld bij de Commissie (zie randnummer 17).¹⁶ De belangrijkste voorwaarde hiervoor is dat het totale bedrag van de steun aan een onderneming niet hoger mag zijn dan 300.000 euro, gedurende een periode van drie jaar.¹⁷
14. **AGVV** – Een maatregel die wel voldoet aan de voorwaarden van art. 107, lid 1 VWEU is bovendien niet *ipso facto* onverenigbaar met de interne markt. In de ‘Algemene Groepsvrijstellingsverordening’¹⁸ (hierna: AGVV) stelt de Europese wetgever een reeks criteria voorop waardoor steun die hieraan voldoet, toch verenigbaar is met de interne markt (art. 3 AGVV). Belangrijkste criterium hiervoor is dat de steun een bepaald drempelbedrag niet mag overschrijden (art. 4 AGVV). Het gaat dus wel degelijk om staatssteun, in tegenstelling tot maatregelen die vallen onder het toepassingsgebied van de De Minimis-Verordening. Het cruciale gevolg is echter dat lidstaten voor deze steun

E. en ZURSTRASSEN D. (eds.), *EU Industrial Policy in the Multipolar Economy*, Elgar, 2022, (45) 47; VAN DEN GRONDEN J. en RUSU C., *Competition Law in the EU: principles, substance, enforcement*, Elgar, 2024, 507.

¹⁴ HvJ 17 september 1980, C-730-79, ECLI:EU:C:1980:209, ‘Philip Morris’; BRUYNINCKX T., *Materieel EU-Staatssteunrecht*, Larcier, 2015, 126-127; FERCIC A., ‘Anti-Competitive Measures of Member States: State aid’ in FERCIC A. (ed.), *European Union Competition Law*, Europa Law Publishing, 2023, (425) 477; TRAVERSA E. en SABBADINI P., ‘Industrial policy and EU state aid rules’ in DEFRAIGNE J.-C., WOUTERS J., TRAVERSA E. en ZURSTRASSEN D. (eds.), *EU Industrial Policy in the Multipolar Economy*, Elgar, 2022, (45) 47; VAN DEN GRONDEN J. en RUSU C., *Competition Law in the EU: principles, substance, enforcement*, Elgar, 2024, 507.

¹⁵ Verordening (EU) 2023/2831 van de Commissie van 13 december 2023 betreffende de toepassing van de artikelen 107 en 108 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie op de-minimissteun, *Pb.L.* 15 december 2023, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/PDF/?uri=OJ:L_202302831.

¹⁶ BRUYNINCKX T., *Materieel EU-Staatssteunrecht*, Larcier, 2015, 108-109; GROZEA-KNUTH C., ‘De minimis’ in PESARESI N., VAN DE CASTEELE K., FLYNN L. en SIATERLI C. (eds.), *EU Competition Law: Volume IV: State Aid: Book One*, Claeys & Casteels, 2016, (375) 375-376; VAN DEN GRONDEN J. en RUSU C., *Competition Law in the EU: principles, substance, enforcement*, Elgar, 2024, 503-504.

¹⁷ Art. 3.2 Verordening (EU) 2023/2831 van de Commissie van 13 december 2023 betreffende de toepassing van de artikelen 107 en 108 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie op de-minimissteun, *Pb.L.* 15 december 2023, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/PDF/?uri=OJ:L_202302831.

¹⁸ Verordening (EU) 651/2014 van de Commissie van 17 juni 2014 waarbij bepaalde categorieën steun op grond van de artikelen 107 en 108 van het Verdrag met de interne markt verenigbaar worden verklaard, *Pb.L.* 26 mei 2014, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:02014R0651-20230701>.

vrijgesteld zijn van de aanmeldingsplicht bij de Commissie (art. 3 AGVV, zie randnummer 17). De verordening wordt verder besproken in Hoofdstuk 2.

AFDELING 2. ART. 108 VWEU

15. **BEVOEGDHEID COMMISSIE** – Zoals gezegd omvat art. 108 VWEU de basis voor het procedureel staatssteunrecht van de EU. Het artikel wijst de Commissie aan als dé bevoegde instantie om toezicht te houden op de naleving van de staatssteunregels. Dit toezicht omvat *grosso modo* drie dimensies: het monitoren van bestaande steun, het beoordelen van de verenigbaarheid van nieuwe maatregelen en het optreden tegen onrechtmatige steun.
16. **(1) BESTAANDE STEUN** – Ten eerste is de Commissie op basis van art. 108, lid 1 VWEU bevoegd voor het monitoren van bestaande staatssteun. Op deze manier kan de Commissie voor de toekomst ingrijpen ten aanzien van - onder andere - steunmaatregelen die ofwel bestonden reeds voor de toetreding van de desbetreffende lidstaat, ofwel in het verleden werden goedgekeurd door de EU, maar waarbij de interne markt inmiddels te sterk veranderd is. Hiertoe hebben de Commissie en de lidstaten een samenwerkingsplicht.¹⁹
17. **(2) AANMELDINGSPLICHT** – Ten tweede zijn de lidstaten volgens art. 108, lid 3 VWEU verplicht om een nieuwe maatregel die voldoet aan de voorwaarden van art. 107, lid 1 VWEU aan te melden bij de Commissie. Op de lidstaat rust vervolgens een standstillverplichting: ze mag de steun niet ten uitvoer leggen alvorens de Commissie een beslissing heeft genomen over de verenigbaarheid van de steun met de interne markt.²⁰

¹⁹ Art. 4, lid 3 Verdrag betreffende de Europese Unie; Art. 1, b Verordening (EU) 2015/1589 van de Raad van 13 juli 2015 tot vaststelling van nadere bepalingen voor de toepassing van artikel 108 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie, *Pb.L.* 24 september 2015, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=CELEX%3A02015R1589-20150924>; EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie over de handhaving van de staatssteunregels door nationale rechterlijke instanties, 30 juli 2021, punten (17) en (100), [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021XC0730\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021XC0730(01)); HvJ 29 juni 1995, C-135/93, ECLI:EU:C:1995:201, ‘Spanje/Commissie’; BRUYNINCKX T., *Procedureel EU-Staatssteunrecht*, Larcier, 2016, 7.

²⁰ Art. 2 en 3 Verordening (EU) 2015/1589 van de Raad van 13 juli 2015 tot vaststelling van nadere bepalingen voor de toepassing van artikel 108 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie, *Pb.L.* 24 september 2015, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=CELEX%3A02015R1589-20150924>; HvJ 8 december 2011, C-81/10 P, ECLI:EU:C:2011:811, ‘France Télécom/Commissie’; HvJ 21 juli 2016, C-493/14, ECLI:EU:C:2016:577, ‘Dilly’s Wellnesshotel GmbH/ Finanzamt Linz’; HvJ 24 november 2020, C-445/19, ECLI:EU:C:2020:952, ‘Viasat Broadcasting UK’; HvJ 28 oktober 2021, C-915/19 - C-917/19, ECLI:EU:C:2021:887, ‘Eco Fox e.a.’; HvJ 13 maart 2025, C-746/23 en C-747/23, ECLI:EU:C:2025:171, ‘Cividale en Flag’; BAGHRIZABEHI D., ‘Public Enforcement of State Aid Rules’ in FERCIĆ A. (ed.), *European Union Competition Law*, Europa Law Publishing, 2023, (483) 485; VAN DEN GRONDEN J. en RUSU C., *Competition Law in the EU: principles, substance, enforcement*, Elgar, 2024, 496.

18. **(3) ONRECHTMATIGE STEUN** – Ten derde treedt de Commissie op tegen onrechtmatige steun.²¹ Dit omvat enerzijds staatssteun die niet werd aangemeld bij de Commissie (terwijl dat wel moest) en anderzijds staatssteun die wel werd aangemeld, maar waarbij een lidstaat de standstillverplichting heeft geschonden. De Commissie stelt dan ambtshalve of op basis van een klacht van een belanghebbende een onderzoek in.²² Indien zij na een vooronderzoek van oordeel is dat het gaat om steun die voldoet aan de voorwaarden van art. 107, lid 1 VWEU én die twijfel doet rijzen naar verenigbaarheid met de interne markt, start zij een formele onderzoeksprocedure op.²³ Mondt deze procedure uit in een negatieve beslissing (onverenigbaarheid met de interne markt), legt de Commissie doorgaans een verplichting tot terugvordering van de steun op.²⁴
19. **BEROEPEN TOT NIETIGVERKLARING** – Besluiten die de Commissie neemt als publieke handhaver van de Europese staatssteunregels kunnen aangevochten worden. Op basis van art. 263 VWEU is het mogelijk om tegen deze beslissingen een beroep tot nietigverklaring in te stellen bij het Gerecht, dat optreedt als feitenrechter. Hogere voorziening hiertegen is mogelijk bij het Hof van Justitie.²⁵ De vordering kan zowel door concurrenten (bij een positieve beslissing van de Commissie) als begunstigden en overheden (bij een negatieve beslissing) ingesteld worden, mits zij voldoen aan de voorwaarden van art. 263 VWEU.

²¹ Art. 12 Verordening (EU) 2015/1589 van de Raad van 13 juli 2015 tot vaststelling van nadere bepalingen voor de toepassing van artikel 108 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie, *Pb.L.* 24 september 2015, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=CELEX%3A02015R1589-20150924>.

²² BAGHRIZABEHI D., ‘Public Enforcement of State Aid Rules’ in FERCIC A. (ed.), *European Union Competition Law*, Europa Law Publishing, 2023, (483) 485; BRUYNINCKX T., *Procedureel EU-Staatssteunrecht*, Larcier, 2016, 54-55.

²³ Art. 4.4 Verordening (EU) 2015/1589 van de Raad van 13 juli 2015 tot vaststelling van nadere bepalingen voor de toepassing van artikel 108 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie, *Pb.L.* 24 september 2015, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=CELEX%3A02015R1589-20150924>.

²⁴ Art. 16 Verordening (EU) 2015/1589 van de Raad van 13 juli 2015 tot vaststelling van nadere bepalingen voor de toepassing van artikel 108 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie, *Pb.L.* 24 september 2015, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=CELEX%3A02015R1589-20150924>; BRUYNINCKX T., *Procedureel EU-Staatssteunrecht*, Larcier, 2016, 61-65.

²⁵ BRUYNINCKX T., *Procedureel EU-Staatssteunrecht*, Larcier, 2016, 108; DE COCK W., *Belgische rechtscolleges als Europese staatssteunrecht: Een pleidooi voor een staatssteunkader*, Intersentia, 2023, 136.

AFDELING 3. ROL VAN DE LIDSTATEN

20. **EN DE LIDSTATEN?** – Zoals hierboven blijkt, valt naleving van de staatssteunregels onder het monopolie van de Commissie. Enkel de Commissie kan een steunmaatregel (on)verenigbaar verklaren met de interne markt: het gaat om een exclusieve bevoegdheid.²⁶ Desondanks is er een dubbele rol weggelegd voor de nationale rechtscolleges.
21. **PREJUDICIËLE VRAGEN** – Enerzijds zijn nationale rechters op basis van art. 267, vierde lid VWEU gehouden een prejudiciële vraag te stellen aan het Hof van Justitie wanneer de ongeldigheid van een EU-besluit voor hen wordt opgeworpen. Dit geldt uiteraard ook voor vragen met betrekking tot staatssteun.²⁷
22. **HANDHAVINGSBEVOEGDHEID** – Anderzijds hebben de nationale rechtscolleges in bepaalde gevallen een handhavingsbevoegdheid inzake staatssteun. (1) Ten eerste heeft de standstillverplichting van art. 108, lid 3, laatste zin VWEU directe werking. De nationale rechter kan dus optreden tegen staatssteun verleend in strijd hiermee.²⁸ Volgens het Hof van Justitie gaat het om een directe verticale werking, waardoor de bepaling enkel kan

²⁶ EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie over de handhaving van de staatssteunregels door nationale rechterlijke instanties, 30 juli 2021, punt (34), [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021XC0730\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021XC0730(01)); HvJ 21 november 2013, C-284/12, ECLI:EU:C:2013:755, ‘Deutsche Lufthansa’; HvJ 19 juli 2016, C-526/14, ECLI:EU:C:2016:570, ‘Kotnik e.a.’; HvJ 29 juli 2019, C-654/17 P, ECLI:EU:C:2019:634, ‘Bayerische Motoren Werke’; HvJ 13 maart 2025, C-746/23 en C-747/23, ECLI:EU:C:2025:171, ‘Civiale en Flag’; BELHADJ E., ‘Herziene Mededeling over de handhaving van de staatssteunregels door nationale rechters: iets nieuws onder de zon?’, *Markt en Mededinging* 2022/5-6, (167) 168; BRUYNINCKX T., *Procedureel EU-Staatssteunrecht*, Larcier, 2016, 108; DE COCK W., *Belgische rechtscolleges als Europese staatssteunrechters: Een pleidooi voor een staatssteunkader*, Intersentia, 2023, 63 en 155; GUPTA A., ‘EU State Aid Rules and the European Green Deal: Will Their Stars Align?’, *Air and Space Law* 2023 48/3, (353) 358; VAN DEN GRONDEN J. en RUSU C., *Competition Law in the EU: principles, substance, enforcement*, Elgar, 2024, 496; VAUPOT Z. en PLESEJ M., ‘State Aid in Recent Times of Crisis: EU Regulation Dynamics and Member States’ Roles’, *European State Aid Law Quarterly* 2024 23/4, (421) 421.

²⁷ Bv. HvJ 16 januari 2025, C-588/23, ECLI:EU:C:2025:23, ‘Scai/Regione Campania’; DE COCK W., *Belgische rechtscolleges als Europese staatssteunrechters: Een pleidooi voor een staatssteunkader*, Intersentia, 2023, 144.

²⁸ EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie over de handhaving van de staatssteunregels door nationale rechterlijke instanties, 30 juli 2021, punt (11), [https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021XC0730\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021XC0730(01)); HvJ 11 december 1973, C-120/73, ECLI:EU:C:1973:152, ‘Lorenz’; HvJ 21 november 2013, C-284/12, ECLI:EU:C:2013:755, ‘Deutsche Lufthansa’; HvJ 7 december 2023, C-700/22, ECLI:EU:C:2023:960, ‘RegioJet en STUDENT AGENCY/ České dráhy e.a.’; BAGHRIZABEHI D., ‘Private Enforcement of State Aid Rules’ in FERCIC A. (ed.), *European Union Competition Law*, Europa Law Publishing, 2023, (495) 499-500; BELHADJ E., ‘Herziene Mededeling over de handhaving van de staatssteunregels door nationale rechters: iets nieuws onder de zon?’, *Markt en Mededinging* 2022/5-6, (167) 168; VAN DEN GRONDEN J. en RUSU C., *Competition Law in the EU: principles, substance, enforcement*, Elgar, 2024, 520.

worden ingeroepen tegen de overheid in kwestie.²⁹ (2) Ten tweede kunnen nationale rechtscolleges nagaan of een maatregel valt onder een vrijstellingsregeling van de Commissie (zoals de AGVV) en voldoet aan de daarin gestelde voorwaarden, vermits ook deze regelingen rechtstreeks toepasselijk zijn.³⁰ (3) Ten derde dragen de nationale rechtscolleges bij aan de tenuitvoerlegging van terugvorderingsbesluiten van de Commissie, die een verticale werking hebben.³¹

²⁹ HvJ 11 december 1973, C-120/73, ECLI:EU:C:1973:152, ‘Lorenz’; HvJ 11 juli 1996, C-39/94, ECLI:EU:C:1996:285, ‘SFEI e.a./La Poste e.a.’; HvJ 15 juli 2004, C-345/02, ECLI:EU:C:2004:448, ‘Pearle’; DE COCK W., *Belgische rechtscolleges als Europese staatssteunrechters: Een pleidooi voor een staatssteunkader*, Intersentia, 2023, 153-154.

³⁰ EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie over de handhaving van de staatssteunregels door nationale rechterlijke instanties, 30 juli 2021, punt (66), [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021XC0730\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021XC0730(01)); DE COCK W., *Belgische rechtscolleges als Europese staatssteunrechters: Een pleidooi voor een staatssteunkader*, Intersentia, 2023, 157; VAN DEN GRONDEN J. en RUSU C., *Competition Law in the EU: principles, substance, enforcement*, Elgar, 2024, 525.

³¹ EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie over de handhaving van de staatssteunregels door nationale rechterlijke instanties, 30 juli 2021, punt (76), [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021XC0730\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021XC0730(01)); BAGHRIZABEHI D., ‘Private Enforcement of State Aid Rules’ in FERCIĆ A. (ed.), *European Union Competition Law*, Europa Law Publishing, 2023, (495) 499 en 508-509; DE COCK W., *Belgische rechtscolleges als Europese staatssteunrechters: Een pleidooi voor een staatssteunkader*, Intersentia, 2023, 158; VAN DEN GRONDEN J. en RUSU C., *Competition Law in the EU: principles, substance, enforcement*, Elgar, 2024, 526.

HOOFDSTUK 2. STAATSSTEUN EN HERNIEUWBARE ENERGIE

23. **OPZET** – Dit hoofdstuk zet de huidige staatssteunregels uiteen met betrekking tot hernieuwbare energie. Voor een goed begrip daarvan, is het nuttig eerst een korte tijdlijn van de wetgevende evolutie sinds de Green Deal te schetsen. Vervolgens worden de relevante EU-instrumenten behandeld.

AFDELING 1. ACHTERGROND EN TIJDLIJN

24. **GREEN DEAL** – Op 11 december 2019 stelde de Commissie in een mededeling de ‘Green Deal’ voor.³² Hierin kondigde ze de ambitieuze doelstelling aan om de EU klimaatneutraal te maken tegen 2050. Tegen 2030 zou de uitstoot van broeikasgassen al gereduceerd moeten worden met 55% ten opzichte van 1990. De mededeling schrijft voor dat dit onder andere dient bereikt te worden door de ontwikkeling van een energiesector die grotendeels uit hernieuwbare bronnen put, de inzet op energie-efficiëntie en de integratie, koppeling en digitalisering van de Europese energiemarkt. Om een kosteneffectieve transitie naar klimaatneutraliteit te bewerkstelligen, zouden ook de geldende staatssteunvoorschriften herzien worden.³³ Met de ‘Europese Klimaatwet’ aangenomen op 30 juni 2021 werd de doelstelling van klimaatneutraliteit tegen 2050 juridisch bindend (art. 2 Europese klimaatwet).³⁴

25. **RICHTSNOEREN STAATSSTEUN 2022** – Op 18 februari werden de ‘Richtsnoeren staatssteun ten behoeve van klimaat, milieubescherming en energie 2022’ bekendgemaakt

³² EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie aan het Europees Parlement, de Europese Raad, de Raad, het Europees Economisch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio's (over) de Europese Green Deal, 11 december 2019, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=celex%3A52019DC0640>.

³³ EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie aan het Europees Parlement, de Europese Raad, de Raad, het Europees Economisch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio's (over) de Europese Green Deal, 11 december 2019, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=celex%3A52019DC0640>; GUPTA A., ‘EU State Aid Rules and the European Green Deal: Will Their Stars Align?’, *Air and Space Law* 2023 48/3, (353) 355-356; MALINAUSKAITE J., ‘Competition Law and Sustainability: EU and National Perspectives’, *Journal of European Competition Law and Practice* 2022, 13/5, (336) 336; VERSCHUUR S. en SBROLLI C., ‘The European Green Deal and State Aid: The Guidelines on State Aid for Environmental Protection and Energy Towards the Future’, *European State Aid Law Quarterly* 2020 19/3, (284) 285.

³⁴ Verordening (EU) 2021/1119 van het Europees Parlement en de Raad van 30 juni 2021 tot vaststelling van een kader voor de verwezenlijking van klimaatneutraliteit, en tot wijziging van Verordening (EG) nr. 401/2009 en Verordening (EU) 2018/1999, *Pb.L.* 9 juli 2021, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=OJ:L:2021:243:TOC>; GRANAT A. en KOZAK M., ‘The Implementation of the European Green Deal: Tensions Between a Market-based Approach and State Aid for Renewables’, *Yearbook of Antitrust and Regulatory Studies* 2021 14/23, (69) 78; GUPTA A., ‘EU State Aid Rules and the European Green Deal: Will Their Stars Align?’, *Air and Space Law* 2023 48/3, (353) 359.

door de Commissie³⁵. Ze vervangen de eerdere ‘Richtsnoeren staatssteun ten behoeve van milieubescherming en energie 2014-2020’³⁶. Volgens de Commissie vormen ze een weerspiegeling van de in de Green Deal aangekondigde herziening van de staatssteunvoorschriften.³⁷ Ze worden verder besproken in Afdeling 2.

26. **TIJDELIJK CRISISKADER** – De Russische inval in Oekraïne op 24 februari 2022 creëerde significante prijsschommelingen in en onzekerheid voor de Europese energiemarkt. Hierdoor werd de EU met haar neus op de feiten gedrukt: haar energievoorziening was te afhankelijk van Russische fossiele brandstoffen.³⁸ Dit bracht de aandacht terug naar het verhogen van de voorziening van hernieuwbare energie, een van de belangrijkste doelstellingen van de Green Deal. Als antwoord op de energiecrisis en een algemene inflatie nam de Commissie op 23 maart 2022 het ‘Tijdelijk Crisiskader’³⁹ (hierna: TC) aan.⁴⁰ Hierin stelde ze vast dat uitzonderingsgrond art. 107, lid 3, b VWEU van toepassing was: de situatie betrof een ernstige verstoring van de economie van de lidstaten. Lidstaten

³⁵ EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie (over) Richtsnoeren staatssteun ten behoeve van klimaat, milieubescherming en energie 2022, 18 februari 2022, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=celex%3A52022XC0218%2803%29>.

³⁶ EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie (over) Richtsnoeren staatssteun ten behoeve van milieubescherming en energie 2014-2020, 28 mei 2014, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/nl/ALL/?uri=CELEX%3A52014XC0628%2801%29>.

³⁷ EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie (over) Richtsnoeren staatssteun ten behoeve van klimaat, milieubescherming en energie 2022, 18 februari 2022, punt (4), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=celex%3A52022XC0218%2803%29>.

³⁸ LEMONNIER V., ‘The EU Green Deal Industrial Plan: Did the EU Just Avert a Revolution in State Aid Law?’, *European State Aid Law Quarterly* 2023 22/2, (123) 124-125; MOTTA G., ‘The Revised State Aid Toolkit: Fit to Address the Energy Dilemma?’ in CLAICI A. en MEROLA M. (eds.), *Competition and Energy Markets: What Role for Competition Policy in the Current Geopolitical Context?*, Kluwer, 2024, (173) 178; PALACIO A., ‘The EU Energy Transition: Realism Confronts Dogma’ in CLAICI A. en MEROLA M. (eds.), *Competition and Energy Markets: What Role for Competition Policy in the Current Geopolitical Context?*, Kluwer, 2024, (27) 27; RIERA A., ‘Complete Markets to Complete the Energy Transition’ in CLAICI A. en MEROLA M. (eds.), *Competition and Energy Markets: What Role for Competition Policy in the Current Geopolitical Context?*, Kluwer, 2024, (69) 69-70; ROBINS N. en MARENGON M., ‘The Impact of the Recovery and Resilience Facility, REPowerEU and State Aid Rules in Ensuring a Level Playing Field Within the EU’ in CLAICI A. en MEROLA M. (eds.), *Competition and Energy Markets: What Role for Competition Policy in the Current Geopolitical Context?*, Kluwer, 2024, (93) 100.

³⁹ EUROPESE COMMISSIE, Mededeling Tijdelijk crisiskader voor staatssteunmaatregelen ter ondersteuning van de economie na de Russische agressie tegen Oekraïne, 24 maart 2022, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=CELEX%3A52022XC0324%2810%29>.

⁴⁰ ILIOPOULOS G., ‘State aid assessment for renewable energy support schemes: deconstructing the Guidelines on State aid for Climate, Environmental Protection and Energy, in view of the recent major crises’, *Review of European administrative law* 2024 16/4, (45) 60; KOCIUBINSKI J., ‘State Aid for Green Technologies in the European Union: Limitations and Risks’, *Polish Yearbook of International Law* 2023/43, (123) 124; LEMONNIER V., ‘The EU Green Deal Industrial Plan: Did the EU Just Avert a Revolution in State Aid Law?’, *European State Aid Law Quarterly* 2023 22/2, (123) 124-125; ROBINS N. en XIONG Z., ‘The Effectiveness of Compensatory Measures in Maintaining the Level-Playing Field’, *European State Aid Law Quarterly* 2024 23/3, (268) 278.

konden daarom tijdelijke steun verlenen aan hun ondernemingen die getroffen waren door de stijgende energieprijzen en andere economische gevolgen van de inval.⁴¹

27. **REPOWEREU** – Ook naar aanleiding van de Russische inval in Oekraïne deelde de Commissie op 18 mei 2022 het ‘REPowerEU-plan’ mee. Dit plan houdt een reeks maatregelen in, zoals het beschikbaar stellen van financiële middelen aan lidstaten, met als doel de “*afhankelijkheid van Russische fossiele brandstoffen op korte termijn te verminderen door de transitie naar schone energie te versnellen en de krachten te bundelen om een veerkrachtiger energiesysteem en een echte energie-unie tot stand te brengen*”.⁴² Als onderdeel hiervan zou de Commissie ook onderzoeken hoe het staatssteuntoezicht op de REPowerEU-maatregelen kan worden vergemakkelijkt en hoe tegelijk concurrentievervalsingen beperkt kunnen worden.⁴³
28. **INFLATION REDUCTION ACT** – In augustus 2022 vaardigde de VS de ‘Inflation Reduction Act’⁴⁴ (hierna: IRA) uit. De IRA is een investeringsplan van de Amerikaanse overheid ter waarde van 370 miljard dollar, dat beoogt de energiekosten voor Amerikaanse gezinnen en kleine ondernemingen te verlagen en private investeringen in groene energie in elke sector van Amerika massaal te stimuleren.⁴⁵ In de herfst van 2022 werd het voor de Commissie meer en meer duidelijk dat de IRA een negatieve invloed zou kunnen hebben

⁴¹ EUROPESE COMMISSIE, Mededeling Tijdelijk crisis kader voor staatssteunmaatregelen ter ondersteuning van de economie na de Russische agressie tegen Oekraïne, 24 maart 2022, punten (34-39), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=CELEX%3A52022XC0324%2810%29>; LEMONNIER V., ‘The EU Green Deal Industrial Plan: Did the EU Just Avert a Revolution in State Aid Law?’, *European State Aid Law Quarterly* 2023 22/2, (123) 124.

⁴² EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie aan het Europees Parlement, de Europese Raad, de Raad, het Europees Economisch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio’s (over) REPowerEU Plan, 18 mei 2022, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52022DC0230>; HANCHER L. en DE HAUTECLIQUE A., ‘Strategic Autonomy, REPowerEU And The Internal Energy Market: Untying The Gordian Knot’, *Common Market Law Review* 2024 61/1, (55) 62; ILIOPOULOS G., ‘State aid assessment for renewable energy support schemes: deconstructing the Guidelines on State aid for Climate, Environmental Protection and Energy, in view of the recent major crises’, *Review of European administrative law* 2024 16/4, (45) 60.

⁴³ EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie aan het Europees Parlement, de Europese Raad, de Raad, het Europees Economisch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio’s (over) REPowerEU Plan, 18 mei 2022, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52022DC0230>; LEMONNIER V., ‘The EU Green Deal Industrial Plan: Did the EU Just Avert a Revolution in State Aid Law?’, *European State Aid Law Quarterly* 2023 22/2, (123) 124.

⁴⁴ Inflation Reduction Act (VS), 16 augustus 2022, <https://www.congress.gov/bill/117th-congress/house-bill/5376>.

⁴⁵ ALGERS J., GONG J., NYKVIST B. en AHMAN M., ‘Competition and climate policy in the steel transition: Comparing costs and subsidies in the US and the EU’, *Energy Policy* 2025/198, (1) 3; HARGITA E., PUZDER F. en STAVICZKY P., ‘How Much Could the US Inflation Reduction Act Cost Europe’, *European State Aid Law Quarterly* 2023 22/3, (242) 243; LEMONNIER V., ‘The EU Green Deal Industrial Plan: Did the EU Just Avert a Revolution in State Aid Law?’, *European State Aid Law Quarterly* 2023 22/2, (123) 125; YUKINS C., ‘State Aid, Protectionism and Public Procurement: An Uneasy New World Order’, *European State Aid Law Quarterly* 2023 22/2, (181) 181.

op de EU, haar ondernemingen en haar lidstaten. Deze invloed wordt verder besproken in Hoofdstuk 3, Afdeling 2. Als reactie startte commissievoorzitter Ursula von der Leyen met het voorbereiden van een wijziging van het bestaande Europees kader voor de groene transitie.⁴⁶

29. **GREEN DEAL INDUSTRIAL PLAN** – Dit mondde uiteindelijk uit in het ‘Green Deal Industrial Plan’⁴⁷, door de Commissie bekend gemaakt op 1 februari 2023. Het plan, dat deel uitmaakt van de Green Deal, heeft als voornaamste doel het verhogen van het concurrentievermogen van de Europese industrieën. Een van de grote pijlers is het “*voor de lidstaten gemakkelijker te maken de nodige steun te verlenen om de groene transitie te versnellen*”.⁴⁸ Hiertoe werd op 9 maart 2023 een nieuw ‘Tijdelijk Crisis- en Transitiekader’⁴⁹ (hierna: TCTK) vastgesteld, ter opheffing van het intussen al enkele keren verlengde TC, en werd tegelijk de AGVV ingrijpend gewijzigd.⁵⁰ Het TCTK en de AGVV worden in Afdeling 2 verder besproken.
30. **RICHTLIJN HERNIEUWBARE ENERGIE** – Op 20 november 2023 werd ook Richtlijn (EU) 2018/2001⁵¹ gewijzigd. Hierin legt de EU het bindende streefdoel op aan haar lidstaten om ervoor te zorgen dat tegen 2030 het aandeel energie uit hernieuwbare bronnen in het

⁴⁶ LEMONNIER V., ‘The EU Green Deal Industrial Plan: Did the EU Just Avert a Revolution in State Aid Law?’, *European State Aid Law Quarterly* 2023 22/2, (123) 125; MOTTA G., ‘The Revised State Aid Toolkit: Fit to Address the Energy Dilemma?’ in CLAICI A. en MEROLA M. (eds.), *Competition and Energy Markets: What Role for Competition Policy in the Current Geopolitical Context?*, Kluwer, 2024, (173) 174.

⁴⁷ EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie aan het Europees Parlement, de Europese Raad, de Raad, het Europees Economisch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio’s, 1 februari 2023, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52023DC0062>.

⁴⁸ EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie aan het Europees Parlement, de Europese Raad, de Raad, het Europees Economisch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio’s, 1 februari 2023, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52023DC0062>; X, ‘The EU’s integrated policy approach towards competitiveness: The interplay between state aid control and industrial policies’, *Common Market Law Review* 2024 61/1, (1) 4.

⁴⁹ EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie Tijdelijk crisis- en transitiekader voor staatssteunmaatregelen ter ondersteuning van de economie na de Russische agressie tegen Oekraïne, 17 maart 2023, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=CELEX%3A02023XC0317%2801%29-20240502>.

⁵⁰ EUROPESE COMMISSIE, ‘State aid: Commission adopts Temporary Crisis and Transition Framework to further support transition towards net-zero economy’, 9 maart 2023, IP/23/1563, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/en/ip_23_1563/IP_23_1563_EN.pdf (geraadpleegd op 15 april 2025); MOTTA G., ‘The Revised State Aid Toolkit: Fit to Address the Energy Dilemma?’ in CLAICI A. en MEROLA M. (eds.), *Competition and Energy Markets: What Role for Competition Policy in the Current Geopolitical Context?*, Kluwer, 2024, (173) 178.

⁵¹ Richtlijn (EU) nr. 2018/2001 van het Europees Parlement en de Raad van 11 december 2018 ter bevordering van het gebruik van energie uit hernieuwbare bronnen, *Pb.L.* 21 december 2018, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:02018L2001-20240716>.

globale bruto-eindverbruik van de EU minstens 42,5% bedraagt. Voor de wijziging was dit slechts 32%.⁵²

AFDELING 2. BELANGRIJKSTE EU-INSTRUMENTEN

2.1 Richtsnoeren ten behoeve van klimaat, milieubescherming en energie 2022

31. **DOELSTELLING** – Zoals eerder vermeld (zie randnummer 12), heeft de Commissie een discretionaire bevoegdheid wanneer ze oordeelt over staatssteun die onder één van de facultatieve vrijstellingen van art. 107, lid 3 VWEU valt. De ‘Richtsnoeren staatssteun ten behoeve van klimaat, milieubescherming en energie 2022’⁵³ (hierna: Richtsnoeren) zetten de criteria uiteen waarmee de Commissie rekening zal houden bij de verenigbaarheidsbeoordeling op grond van vrijstellingsgrond c van art. 107, lid 3 VWEU: *“steunmaatregelen om de ontwikkeling van bepaalde vormen van economische bedrijvigheid of van bepaalde regionale economieën te vergemakkelijken, mits de voorwaarden waaronder het handelsverkeer plaatsvindt daardoor niet zodanig worden veranderd dat het gemeenschappelijk belang wordt geschaad”*.⁵⁴ Ze pogen op die manier rechtszekerheid te bieden voor lidstaten wanneer ze deze steun aanmelden bij de Commissie.⁵⁵
32. **TOEPASSINGSGEBIED** – De Richtsnoeren hebben een ruim toepassingsgebied: ze zijn van toepassing op steunmaatregelen toegekend na 27 januari 2022 met doelstellingen inzake milieubescherming (met inbegrip van klimaatbescherming) en energie.⁵⁶ Het betreft enkel

⁵² *Ibid.*, art. 3.1.

⁵³ EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie (over) Richtsnoeren staatssteun ten behoeve van klimaat, milieubescherming en energie 2022, 18 februari 2022, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=celex%3A52022XC0218%2803%29>.

⁵⁴ *Ibid.*, punt (7).

⁵⁵ EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie (over) Richtsnoeren staatssteun ten behoeve van klimaat, milieubescherming en energie 2022, 18 februari 2022, punt (7), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=celex%3A52022XC0218%2803%29>; ILIOPOULOS G., ‘State aid assessment for renewable energy support schemes: deconstructing the Guidelines on State aid for Climate, Environmental Protection and Energy, in view of the recent major crises’, *Review of European administrative law* 2024 16/4, (45) 53; KOZLOVA M., HUHTA K. en LOHRMANN A., ‘The interface between support schemes for renewable energy and security of supply: Reviewing capacity mechanisms and support schemes for renewable energy in Europe’, *Energy Policy* 2023/181, (1) 4; LEMONNIER V., ‘The EU Green Deal Industrial Plan: Did the EU Just Avert a Revolution in State Aid Law?’, *European State Aid Law Quarterly* 2023 22/2, (123) 127.

⁵⁶ EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie (over) Richtsnoeren staatssteun ten behoeve van klimaat, milieubescherming en energie 2022, 18 februari 2022, punten (12) en (466), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=celex%3A52022XC0218%2803%29>.

steun die moet worden aangemeld bij de Commissie - het gaat dus niet om steun die onder het toepassingsgebied van de AGVV valt.

33. **WEERSPIEGELING GREEN DEAL** – De doelstellingen van de Green Deal zijn onverkort weerspiegeld in de Richtsnoeren. De vooropgestelde criteria in de Richtsnoeren houden namelijk een ongekeerde flexibilisering van de staatssteunregels in. Hierdoor kunnen lidstaten makkelijker dan ooit financiële steun verlenen aan ondernemingen, ten bate van de groene transitie.⁵⁷ Ten opzichte van de ‘Richtsnoeren staatssteun ten behoeve van milieubescherming en energie 2014-2020’ werd het toepassingsgebied van de Richtsnoeren verruimd naar alle soorten technologieën die de groene transitie kunnen ondersteunen. Daarnaast werden nieuwe categorieën voorzien waarbinnen lidstaten staatsteun kunnen verlenen, waaronder steun voor de verbetering van de energie- en milieuprestaties van gebouwen, schone mobiliteit en voor hulpbronnefficiëntie en de transitie naar een circulaire economie.⁵⁸
34. **INHOUD** – De Richtsnoeren bevatten vooreerst een reeks criteria die algemeen van toepassing zijn en vervolgens specifieke afwijkende criteria, enkel van toepassing op bepaalde categorieën van steun. De eerste steuncategorie, “*steun voor de reductie en de verwijdering van broeikasgasemissies, onder meer via steun voor hernieuwbare energie en energie-efficiëntie*”, is het meest relevant voor dit seminarie.⁵⁹ Voor een goed begrip

⁵⁷ EUROPESE COMMISSIE, State aid Scoreboard 2024, 8 april 2025, 13, https://competition-policy.ec.europa.eu/document/download/68225c70-5570-4e10-b983-53efde939d7f_en?filename=state_aid_scoreboard_note_2024.pdf; HARGITA E., PUZDER F. en STAVICZKY P., ‘How Much Could the US Inflation Reduction Act Cost Europe’, *European State Aid Law Quarterly* 2023 22/3, (242) 252; KOCIUBINSKI J., ‘State Aid for Green Technologies in the European Union: Limitations and Risks’, *Polish Yearbook of International Law* 2023/43, (123) 124; KOZLOVA M., HUHTA K. en LOHRMANN A., ‘The interface between support schemes for renewable energy and security of supply: Reviewing capacity mechanisms and support schemes for renewable energy in Europe’, *Energy Policy* 2023/181, (1) 5; KNOOK A., ‘Energy State Aid’ in DE ALMEIDA L. en VAN ZEBEN J. (eds.), *Law in the EU’s Circular Energy System: Biofuel, Biowaste and Biogas*, Elgar, 2023, (226) 235.

⁵⁸ EUROPESE COMMISSIE, State aid Scoreboard 2024, 8 april 2025, 13, https://competition-policy.ec.europa.eu/document/download/68225c70-5570-4e10-b983-53efde939d7f_en?filename=state_aid_scoreboard_note_2024.pdf; GRANAT A. en KOZAK M., ‘The Implementation of the European Green Deal: Tensions Between a Market-based Approach and State Aid for Renewables’, *Yearbook of Antitrust and Regulatory Studies* 2021 14/23, (69) 85; KNOOK A., ‘Energy State Aid’ in DE ALMEIDA L. en VAN ZEBEN J. (eds.), *Law in the EU’s Circular Energy System: Biofuel, Biowaste and Biogas*, Elgar, 2023, (226) 235-236; TALUS K. en HANCHER L., ‘State Aid and Cross-Border Aspects of the EU Biomethane Market: Time for a Reconfiguration’, *European State Aid Law Quarterly* 2024 23/3, (241) 244; X, ‘The EU’s integrated policy approach towards competitiveness: The interplay between state aid control and industrial policies’, *Common Market Law Review* 2024 61/1, (1) 5.

⁵⁹ EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie (over) Richtsnoeren staatssteun ten behoeve van klimaat, milieubescherming en energie 2022, 18 februari 2022, sectie (4.1), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=celex%3A52022XC0218%2803%29>.

daarvan, worden hier de algemene en specifieke criteria voor hernieuwbare energie samen besproken. Die criteria hangen samen met de twee voorwaarden vervat in art. 107, lid 3, c VWEU.⁶⁰

35. **POSITIEVE VOORWAARDE** – Enerzijds moet de steun de ontwikkeling van een economische bedrijvigheid vergemakkelijken (positieve voorwaarde). Hierbij zal de Commissie nagaan of voldaan is aan drie subvoorwaarden.

(1) Ten eerste moet de lidstaat identificeren welke economische activiteiten door de steun worden vergemakkelijkt én hoe de steun zal bijdragen aan de klimaat-, milieu- en energiedoelstellingen van de EU. De Richtsnoeren noemen als voorbeeld de reductie van negatieve effecten van een economische activiteit op het klimaat of milieu, waarbij de ‘vergemakkelijking’ de verhoging van de duurzaamheid van de activiteit inhoudt. In de praktijk vormt deze voorwaarde weinig problemen voor steun aan projecten die hernieuwbare energie promoten of ontwikkelen, gelet op de doelstellingen van de Green Deal.⁶¹

(2) Ten tweede moet de lidstaat het stimulerend effect (“incentive effect”) van de steun aantonen: de steun zet de begunstigde ertoe aan zijn gedrag te veranderen (bv. milieuvriendelijkere economische activiteiten ondernemen).⁶² Dit houdt ook in dat de begunstigde nog niet mag gestart zijn met de activiteiten in kwestie voor de lidstaat de steunaanvraag heeft gedaan. In bepaalde gevallen maakt de Commissie hier echter een uitzondering op, zoals wanneer de steun in de lidstaat automatisch wordt toegekend, op

⁶⁰ EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie (over) Richtsnoeren staatssteun ten behoeve van klimaat, milieubescherming en energie 2022, 18 februari 2022, punten (22a) en (22b), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=celex%3A52022XC0218%2803%29>; HvJ 22 september 2020, C-594/18 P, ECLI:EU:C:2020:742, ‘Hinkley Point’; DE MAREZ K. en PIELMUS A.-M., ‘Key Elements of the Revised Guidelines on Regional State Aid’, *European State Aid Law Quarterly* 2022 21/2, (120) 122-123; ILIOPOULOS G., ‘State aid assessment for renewable energy support schemes: deconstructing the Guidelines on State aid for Climate, Environmental Protection and Energy, in view of the recent major crises’, *Review of European administrative law* 2024 16/4, (45) 53.

⁶⁰ EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie (over) Richtsnoeren staatssteun ten behoeve van klimaat, milieubescherming en energie 2022, 18 februari 2022, punten (23-25), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=celex%3A52022XC0218%2803%29>; ILIOPOULOS G., ‘State aid assessment for renewable energy support schemes: deconstructing the Guidelines on State aid for Climate, Environmental Protection and Energy, in view of the recent major crises’, *Review of European administrative law* 2024 16/4, (45) 54.

⁶¹ EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie (over) Richtsnoeren staatssteun ten behoeve van klimaat, milieubescherming en energie 2022, 18 februari 2022, punt (26), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=celex%3A52022XC0218%2803%29>.

⁶² *Ibid.*, punt (26).

basis van objectieve en niet-discriminerende criteria zonder beoordelingsmarge door overheid.⁶³

(3) Ten slotte mogen de activiteit noch de steunmaatregel het EU-recht schenden.⁶⁴

36. **NEGATIEVE VOORWAARDE** – Anderzijds mag de steun de voorwaarden waaronder het handelsverkeer plaatsvindt, niet zodanig beïnvloeden dat het gemeenschappelijk belang wordt geschaad (negatieve voorwaarde). De Commissie gaat hierbij na of de volgende twee subvoorwaarden vervuld zijn.

37. **A) VERSTORING VAN DE MEDEDINGING EN HANDEL** – Ten eerste moeten verstoringen van de mededinging en het handelsverkeer tot een minimum beperkt worden. Hiervoor moet aan verschillende criteria voldaan zijn. (1) De steun moet noodzakelijk zijn en dus leiden tot een wezenlijke verbetering die de markt niet alleen tot stand kan brengen.⁶⁵ In verband met investeringen in hernieuwbare energie bepaalt de Commissie dat er grote onzekerheid kan bestaan over toekomstige marktontwikkelingen, omdat in die sector de inkomsten uit elektriciteit niet gekoppeld zijn aan de inputkosten. Daarom kan *“steun in de vorm van een bepaalde gegarandeerde vergoeding noodzakelijk zijn om de blootstelling aan negatieve scenario’s te beperken”*. In zo’n geval neemt de Commissie de noodzaak van de steun dan ook aan.⁶⁶

(2) Daarenboven moet de steun geschikt zijn, wat inhoudt dat er geen minder verstorend instrument voorhanden is.⁶⁷ Hierbij neemt de Commissie aan dat staatssteun, inclusief het gebruik van directe subsidies, in beginsel een geschikte maatregel is om decarbonisatiedoelstellingen te bereiken.⁶⁸

(3) Voor steun ten behoeve van hernieuwbare energie is bovendien vanaf 1 juli 2023 vereist dat een lidstaat, voordat ze steun aanmeldt, een publieke consultatie van ten minste

⁶³ EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie (over) Richtsnoeren staatssteun ten behoeve van klimaat, milieubescherming en energie 2022, 18 februari 2022, punten (29) en (31a), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=celex%3A52022XC0218%2803%29>; ILIOPOULOS G., ‘State aid assessment for renewable energy support schemes: deconstructing the Guidelines on State aid for Climate, Environmental Protection and Energy, in view of the recent major crises’, *Review of European administrative law* 2024 16/4, (45) 54.

⁶⁴ EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie (over) Richtsnoeren staatssteun ten behoeve van klimaat, milieubescherming en energie 2022, 18 februari 2022, punt (33), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=celex%3A52022XC0218%2803%29>.

⁶⁵ *Ibid.*, punt (34).

⁶⁶ *Ibid.*, punten (90) en (91).

⁶⁷ *Ibid.*, punt (39).

⁶⁸ *Ibid.*, punt (93).

vier of zes weken organiseert over de gevolgen voor de mededinging en over de evenredigheid van de nieuwe maatregel.⁶⁹

(4) Ook moet de steun evenredig zijn, waardoor het bedrag beperkt blijft tot het noodzakelijke minimum. Dit wordt in principe getoetst door de netto-meerkosten die nodig zijn om de doelstelling van de steunmaatregel te vergelijken met het ‘nulscenario’, het scenario waarin er geen steun zou zijn. Uitzondering wordt gemaakt wanneer het steunbedrag wordt bepaald via een concurrerende biedprocedure, waardoor de steun, mits de procedure aan bepaalde voorwaarden voldoet, wordt geacht evenredig te zijn.⁷⁰ Voor steun voor de reductie van broeikasgasemissies acht de Commissie deze concurrerende biedprocedure de regel.⁷¹

(5) Ten slotte moet de steun transparant zijn, wat de lidstaat verplicht bepaalde informatie bekend te maken in de ‘Transparency Award Module’ van de Commissie of op een eigen staatssteunwebsite.⁷²

38. B) NEGATIEVE EFFECTEN OP DE MEDEDINGING EN HANDEL – Ten tweede moeten ongewenste negatieve effecten op de mededinging en het handelsverkeer vermeden worden. Hierbij bepaalt de Commissie dat steun voor milieudoelinden meestal milieuvriendelijke producten en technologieën zal begunstigen ten koste van andere, meer vervuilende producten en technologieën. Dit beschouwt de Commissie echter niet als een ongewenste verstoring, waardoor ze enkel rekening zal houden met de verstoringen die concurrenten die ook op milieuvriendelijke basis actief zijn, zelfs indien zij geen steun genieten.⁷³ Als algemene voorwaarde mag steun toegekend op basis van de Richtsnoeren in principe niet langer dan tien jaar mag duren.⁷⁴

⁶⁹ *Ibid.*, punten (98-102).

⁷⁰ *Ibid.*, punten (47-50).

⁷¹ EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie (over) Richtsnoeren staatssteun ten behoeve van klimaat, milieubescherming en energie 2022, 18 februari 2022, punt (103), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=celex%3A52022XC0218%2803%29>; ILIOPOULOS G., ‘State aid assessment for renewable energy support schemes: deconstructing the Guidelines on State aid for Climate, Environmental Protection and Energy, in view of the recent major crises’, *Review of European administrative law* 2024 16/4, (45) 56-57.

⁷² EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie (over) Richtsnoeren staatssteun ten behoeve van klimaat, milieubescherming en energie 2022, 18 februari 2022, punt (58), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=celex%3A52022XC0218%2803%29>.

⁷³ *Ibid.*, punt (65).

⁷⁴ EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie (over) Richtsnoeren staatssteun ten behoeve van klimaat, milieubescherming en energie 2022, 18 februari 2022, punt (70), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=celex%3A52022XC0218%2803%29>; ILIOPOULOS G., ‘State aid assessment for

2.2 Tijdelijk Crisis- en Transitiekader

39. **ALGEMEEN** – Het TCTK werd vastgesteld op 9 maart 2023 in het kader van het Green Deal Industrial Plan en vervolgens uitgevaardigd via een mededeling van de Commissie.⁷⁵ Het vervangt het Tijdelijk Crisiskader⁷⁶ en werd intussen gewijzigd op 21 november 2023 en 2 mei 2024.
40. **DOELSTELLING** – Zoals vermeld (zie randnummer 26) werd het Tijdelijk Crisiskader, nu TCTK, aangenomen door de Commissie als antwoord op de Russische inval in Oekraïne op 24 februari 2022. Volgens de Commissie wordt het hierdoor “*voor de EU des te urgenter haar afhankelijkheid van fossiele brandstoffen te verminderen, door hernieuwbare energie uit te rollen, de industrie koolstofvrij te maken en capaciteiten in te zetten in sectoren die van strategisch belang zijn voor de transitie naar een klimaatneutrale economie*”.⁷⁷ Staatssteun om dit te verwezenlijken zal uiteraard moeten worden aangemeld bij de Commissie (art. 108, lid 3 VWEU). Net zoals de Richtsnoeren is het doel van het TCTK de criteria uiteenzetten die de Commissie zal hanteren bij de beoordeling van deze steun. Lidstaten met steun die voldoet aan deze criteria kunnen dan een goedkeuring van de steun verwachten.⁷⁸
41. **TOEPASSINGSGEBIED** – Het TCTK is van toepassing op steun die is toegekend “*om te zorgen voor liquiditeit en toegang tot financiering voor ondernemingen die in de huidige crisis economische moeilijkheden ondervinden, en om tot een lager energieverbruik aan te zetten*”.⁷⁹ De Commissie past de criteria toe op alle staatssteun die is aangemeld vanaf 9 maart 2023 en op maatregelen die reeds hiervoor werden aangemeld.⁸⁰
42. **INHOUD** – Het kader stelt vooreerst vast dat tijdelijke steun aangenomen vanwege de economische gevolgen van de Russische inval verenigbaar kan zijn op grond van art. 107, lid 3, b VWEU. Het betreft hier de facultatieve vrijstelling voor steun “*om een ernstige*

renewable energy support schemes: deconstructing the Guidelines on State aid for Climate, Environmental Protection and Energy, in view of the recent major crises’, *Review of European administrative law* 2024 16/4, (45) 58.

⁷⁵ EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie Tijdelijk crisis- en transitiekader voor staatssteunmaatregelen ter ondersteuning van de economie na de Russische agressie tegen Oekraïne, 17 maart 2023, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=CELEX%3A02023XC0317%2801%29-20240502>.

⁷⁶ *Ibid.*, punt (94).

⁷⁷ *Ibid.*, punt (7).

⁷⁸ *Ibid.*, punt (8).

⁷⁹ *Ibid.*, punt (31).

⁸⁰ *Ibid.*, punt (93).

verstoring in de economie van een lidstaat op te heffen”.⁸¹ Vervolgens zet het TCTK de specifieke criteria uiteen voor een hele reeks steuncategorieën. Deze criteria bieden een enorme flexibiliteit, zeker in vergelijking met het TC. Op die manier reikt het de lidstaten een kader aan waarbinnen ze aanzienlijke bedragen steun kunnen verlenen aan hun sleutelsectoren.⁸² Wat deze sectoren betreft, biedt het TCTK bovendien een groter arsenaal aan steunmogelijkheden dan het TC voor sectoren cruciaal in de groene transitie.⁸³

43. **KORTE TERMIJN-REGIME** – Binnen de steuncategorieën is een onderscheid te maken tussen twee regimes. Enerzijds is er steun die valt onder secties 2.1-2.4 en 2.7. Deze steun moest uiterlijk voor 31 december 2023 (secties 2.2 en 2.3 en 2.7) of 30 juni 2024 (secties 2.1 en 2.4) toegekend worden. Het betreft maatregelen op korte termijn gelinkt aan de economische crisis ten gevolge van de Russische inval in Oekraïne.⁸⁴ Het gaat onder meer om beperkte steunbedragen, waarbij de steun per lidstaat niet meer dan 2,25 miljoen euro per onderneming mocht bedragen⁸⁵, en liquiditeitssteun in de vorm van garanties of gesubsidieerde leningen.
44. **LANGE TERMIJN-REGIME** – Anderzijds is er steun die valt onder secties 2.5, 2.6 en 2.8. Deze steunmaatregelen moeten voor 31 december 2025 worden toegekend. Hier betreft het steun op lange termijn, gericht op de groene transitie. Veel van deze steun valt daarom onder art. 107, lid 3, c VWEU.⁸⁶ Sectie 2.5 gaat over steun voor de investeringen in

⁸¹ *Ibid.*, punten (56) en (57).

⁸² BRUZZONE G., ‘Industrial Policy and State Aid Control: A Framework for Minimising Trade-Offs’, *European State Aid Law Quarterly* 2024 23/3, (384) 389; BUTS C., ‘Zootopian Divide: Can We Bridge the Gap Between Fair Play and Industrial Ambitions?’, *European State Aid Law Quarterly* 2025 24/1, (1) 2; MOTTA G., ‘The Revised State Aid Toolkit: Fit to Address the Energy Dilemma?’ in CLAICI A. en MEROLA M. (eds.), *Competition and Energy Markets: What Role for Competition Policy in the Current Geopolitical Context?*, Kluwer, 2024, (173) 180-183.

⁸³ EUROPESE COMMISSIE, ‘State aid: Commission adopts Temporary Crisis and Transition Framework to further support transition towards net-zero economy’, 9 maart 2023, IP/23/1563, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/en/ip_23_1563/IP_23_1563_EN.pdf (geraadpleegd op 15 april 2025); ROBINS N. en XIONG Z., ‘The Effectiveness of Compensatory Measures in Maintaining the Level-Playing Field’, *European State Aid Law Quarterly* 2024 23/3, (268) 279; TALUS K. en HANCHER L., ‘State Aid and Cross-Border Aspects of the EU Biomethane Market: Time for a Reconfiguration’, *European State Aid Law Quarterly* 2024 23/3, (241) 244.

⁸⁴ LEMONNIER V., ‘The EU Green Deal Industrial Plan: Did the EU Just Avert a Revolution in State Aid Law?’, *European State Aid Law Quarterly* 2023 22/2, (123) 127-128; MOTTA G., ‘The Revised State Aid Toolkit: Fit to Address the Energy Dilemma?’ in CLAICI A. en MEROLA M. (eds.), *Competition and Energy Markets: What Role for Competition Policy in the Current Geopolitical Context?*, Kluwer, 2024, (173) 180.

⁸⁵ EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie Tijdelijk crisis- en transitiekader voor staatssteunmaatregelen ter ondersteuning van de economie na de Russische agressie tegen Oekraïne, 17 maart 2023, punt (61a), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=CELEX%3A02023XC0317%2801%29-20240502>.

⁸⁶ BRUZZONE G., ‘Industrial Policy and State Aid Control: A Framework for Minimising Trade-Offs’, *European State Aid Law Quarterly* 2024 23/3, (384) 389-390; LEMONNIER V., ‘The EU Green Deal Industrial Plan: Did

hernieuwbare energie en energieopslag als implementatie van het REPowerEU-plan (zie randnummer 27). Het moet gaan om een steunregeling, dus niet om individuele steun aan een specifieke onderneming, met een geraamd capaciteitsvolume en budget. Voor de rest is er geen beperking op het steunbedrag.⁸⁷ Sectie 2.6 maakt steun voor de decarbonisatie van industriële processen mogelijk. Ook hier is vereist dat het gaat om een steunregeling, maar het steunbedrag moet beperkt zijn tot 10% van het totale budget van de lidstaat dat voorzien is voor steun ten behoeve van decarbonisatie. Het bedrag mag alleszins niet meer zijn dan 200 miljoen euro per onderneming.⁸⁸ Beide secties bevatten regels die veel flexibeler zijn dan die van de Richtsnoeren en de AGVV, om te zorgen dat projecten ten behoeve van de groene transitie binnen een kort tijdsbestek opgestart kunnen worden.⁸⁹

Ongezien voor het Europees staatssteunrecht is sectie 2.8 ten slotte, dat steun mogelijk maakt voor investeringen in sectoren die van strategisch belang zijn voor de transitie naar een klimaatneutrale economie.⁹⁰ Gelet op de mogelijk drastische gevolgen van deze steun op de mededinging en handel, stelt de Commissie een aantal strikte voorwaarden voorop. Voor steunregelingen gaat het om de voorwaarden vermeld in punt 85. Zo mag de steun niet dienen ter verplaatsing van een productie tussen lidstaten.⁹¹ Bovendien mag dat de steunintensiteit maximum 15% bedragen en alleszins nooit meer dan 150 miljoen euro per

the EU Just Avert a Revolution in State Aid Law?', *European State Aid Law Quarterly* 2023 22/2, (123) 128 en 130; MOTTA G., 'The Revised State Aid Toolkit: Fit to Address the Energy Dilemma?' in CLAICI A. en MEROLA M. (eds.), *Competition and Energy Markets: What Role for Competition Policy in the Current Geopolitical Context?*, Kluwer, 2024, (173) 181-183.

⁸⁷ EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie Tijdelijk crisis- en transitiekader voor staatssteunmaatregelen ter ondersteuning van de economie na de Russische agressie tegen Oekraïne, 17 maart 2023, punten (77b) en (78b), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=CELEX%3A02023XC0317%2801%29-20240502>; MOTTA G., 'The Revised State Aid Toolkit: Fit to Address the Energy Dilemma?' in CLAICI A. en MEROLA M. (eds.), *Competition and Energy Markets: What Role for Competition Policy in the Current Geopolitical Context?*, Kluwer, 2024, (173) 181.

⁸⁸ EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie Tijdelijk crisis- en transitiekader voor staatssteunmaatregelen ter ondersteuning van de economie na de Russische agressie tegen Oekraïne, 17 maart 2023, punt (81b), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=CELEX%3A02023XC0317%2801%29-20240502>; MOTTA G., 'The Revised State Aid Toolkit: Fit to Address the Energy Dilemma?' in CLAICI A. en MEROLA M. (eds.), *Competition and Energy Markets: What Role for Competition Policy in the Current Geopolitical Context?*, Kluwer, 2024, (173) 182.

⁸⁹ SMULDERS B. en COLUCCI A., 'State Aid Control and Energy Markets in a Time of Crisis' in CLAICI A. en MEROLA M. (eds.), *Competition and Energy Markets: What Role for Competition Policy in the Current Geopolitical Context?*, Kluwer, 2024, (21) 22.

⁹⁰ MOTTA G., 'The Revised State Aid Toolkit: Fit to Address the Energy Dilemma?' in CLAICI A. en MEROLA M. (eds.), *Competition and Energy Markets: What Role for Competition Policy in the Current Geopolitical Context?*, Kluwer, 2024, (173) 183.

⁹¹ EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie Tijdelijk crisis- en transitiekader voor staatssteunmaatregelen ter ondersteuning van de economie na de Russische agressie tegen Oekraïne, 17 maart 2023, punt (85g), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=CELEX%3A02023XC0317%2801%29-20240502>.

lidstaat per onderneming.⁹² Zeer uitzonderlijk is ook de individuele steun, mogelijk op basis van punt 86. Sectie 2.8 en punt 86 worden verder besproken in Afdeling 2 van Hoofdstuk 3.

2.3 Algemene groepsvrijstellingsverordening

45. **ALGEMEEN** – De AGVV werd uitgevaardigd in 2014. Naar aanleiding van het Green Deal Industrial Plan werd ze ingrijpend gewijzigd: de mogelijkheden voor steun ten behoeve van milieubescherming, energie en de groene transitie werden verhoogd, gestroomlijnd en geflexibiliseerd.⁹³ De AGVV werd laatst gewijzigd op 1 juli 2023. Ze is van toepassing tot 31 december 2028 (art. 59 AGVV).
46. **DOELSTELLING** – De AGVV zet de voorwaarden uiteen waaronder staatssteun wordt vermoed verenigbaar te zijn met de interne markt en dus niet moet worden aangemeld bij de Commissie (art. 3 AGVV, zie randnummer 14).⁹⁴ De steun is dus niet onderworpen aan *ex-ante* controle door de Commissie - het is aan de lidstaten om toe te zien op de naleving van de AGVV.⁹⁵
47. **DREMPELBEDRAGEN** – Om onder het toepassingsgebied van de AGVV te vallen, mag de steunmaatregel echter bepaalde drempelbedragen (art. 4 AGVV) niet overschrijden. De steun mag met andere woorden niet te groot zijn. Deze drempelbedragen verschillen per steuncategorie. Zo bepaalt art. 1, c AGVV dat de AGVV van toepassing is op steun voor de bescherming van het milieu, maar, volgens art. 4.1, s AGVV enkel als deze steun niet meer dan 30 miljoen euro bedraagt. Dit is een voorbeeld van de flexibilisering sinds de

⁹² *Ibid.*, punt (85k).

⁹³ EUROPESE COMMISSIE, 'State aid: Commission amends General Block Exemption rules to further facilitate and speed up green and digital transition', 9 maart 2023, IP/23/1523, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/en/ip_23_1523/IP_23_1523_EN.pdf (geraadpleegd op 15 april 2025); EUROPESE COMMISSIE, State aid Scoreboard 2024, 8 april 2025, 13, https://competition-policy.ec.europa.eu/document/download/68225c70-5570-4e10-b983-53efde939d7f_en?filename=state_aid_scoreboard_note_2024.pdf; MOTTA G., 'The Revised State Aid Toolkit: Fit to Address the Energy Dilemma?' in CLAICI A. en MEROLA M. (eds.), *Competition and Energy Markets: What Role for Competition Policy in the Current Geopolitical Context?*, Kluwer, 2024, (173) 181 en 184; SMULDERS B. en COLUCCI A., 'State Aid Control and Energy Markets in a Time of Crisis' in CLAICI A. en MEROLA M. (eds.), *Competition and Energy Markets: What Role for Competition Policy in the Current Geopolitical Context?*, Kluwer, 2024, (21) 24; VAN DEN GRONDEN J. en RUSU C., *Competition Law in the EU: principles, substance, enforcement*, Elgar, 2024, 517.

⁹⁴ HvJ 29 juli 2019, C-654/17 P, ECLI:EU:C:2019:634, 'Bayerische Motoren Werke'; VAN DEN GRONDEN J. en RUSU C., *Competition Law in the EU: principles, substance, enforcement*, Elgar, 2024, 514-515.

⁹⁵ HvJ 5 maart 2019, C-349/17, ECLI:EU:C:2019:172, 'Eesti Pagar'; KOCIUBINSKI J., 'State Aid for Green Technologies in the European Union: Limitations and Risks', *Polish Yearbook of International Law* 2023/43, (123) 128; VAN DEN GRONDEN J. en RUSU C., *Competition Law in the EU: principles, substance, enforcement*, Elgar, 2024, 516.

het Green Deal Industrial Plan: hiervoor bedroeg het drempelbedrag 15 miljoen euro per onderneming, per project.⁹⁶

48. **TRANSPARANTIEVERPLICHTINGEN** – Art. 10 bepaalt de sanctie die lidstaten kunnen oplopen indien ze steun uitvaardigen die niet onder het toepassingsgebied van de AGVV valt, maar de steun toch niet aanmelden. De artikelen 5 en 9 - 11 leggen bijkomende verslag- en transparantieverplichtingen op voor de lidstaten wanneer ze steun toekennen die onder het toepassingsgebied van de AGVV valt.
49. **STEUNCATEGORIEËN** – De AGVV bevat daarnaast voor elke steuncategorie specifieke verplichtingen. Relevant voor dit seminarie is de steuncategorie “*Steun ten behoeve van milieubescherming*”, waaronder ook steun voor de reductie en verwijdering van broeikasgasemissies valt (art. 36 – 49 AGVV). Voor deze steun mag de steunintensiteit, dit is het bruto-steunbedrag (art. 2(26) AGVV), in principe niet meer bedragen dan 40% van de in aanmerking komende kosten. Als de investering echter resulteert in een vermindering met 100% van de directe broeikasgasemissies, mag de steunintensiteit 50% bedragen (art. 36(5) AGVV). In bepaalde gevallen laat de AGVV zelfs een steunintensiteit van 100% toe (art 36(9) AGVV), wat eerder ongebruikelijk is in het AGVV. Het gaat onder andere om steun die het gebruik van elektriciteit uit hernieuwbare bronnen promoot. Dit onderstreept het belang dat de Commissie hecht aan de doelstellingen vervat in deze bepalingen.⁹⁷
50. **WELKE STEUN?** – Van belang is dat de AGVV niet van toepassing is wanneer lidstaten maatregelen treffen die gewoon de uitvoering zijn van de op dat moment van kracht zijnde EU-verplichtingen. Steun onder de AGVV gaat dus over maatregelen ten behoeve van milieubescherming die ofwel verder gaan dan de EU-verplichtingen, ofwel voldoen aan EU-verplichtingen die vastgesteld maar nog niet van kracht zijn, ofwel aangenomen zijn bij afwezigheid van enige EU-verplichting (art. 36(3) AGVV).

⁹⁶ MOTTA G., ‘The Revised State Aid Toolkit: Fit to Address the Energy Dilemma?’ in CLAICI A. en MEROLA M. (eds.), *Competition and Energy Markets: What Role for Competition Policy in the Current Geopolitical Context?*, Kluwer, 2024, (173) 185.

⁹⁷ KOCIUBINSKI J., ‘State Aid for Green Technologies in the European Union: Limitations and Risks’, *Polish Yearbook of International Law* 2023/43, (123) 129.

HOOFDSTUK 3. REFLECTIES OVER DE FLEXIBILISERING VAN HET STAATSSTEUNRECHT

51. **OPZET** – Het mag duidelijk zijn dat in de laatste jaren het staatssteunrecht telkens versoepeld en geflexibiliseerd is. Dit brengt de noodzaak tot enkele juridische reflecties met zich mee, achtereenvolgens over de rechtszekerheid, politisering en effectiviteit van het staatssteunrecht inzake hernieuwbare energie.

AFDELING 1. DE RECHTSZEKERHEID VAN HET STAATSSTEUNRECHT

52. **PROBLEEMSTELLING** – Uit het voorgaande blijkt dat een lidstaat die in het kader van de groene transitie steun wil verlenen aan een onderneming, heel wat EU-instrumenten heeft waar ze zich op kan beroepen. Er zijn de Richtsnoeren, het TCTK en de AGVV, maar er is natuurlijk nog steeds de mogelijkheid om beroep te doen op art. 107, lid 3, c VWEU of een andere vrijstellingsgrond. De EU reikt haar lidstaten als het ware een “toolbox” aan om via staatssteun de groene transitie te promoten.⁹⁸ Vraag is of deze toolbox nog in staat is lidstaten de nodige rechtszekerheid te bieden.

53. **INSTRUMENTEN VAN DE COMMISSIE** – In het eerste hoofdstuk werd al besproken dat de Commissie als onafhankelijk orgaan exclusief bevoegd is en een grote discretionaire bevoegdheid heeft om enerzijds de impact van staatssteun te beoordelen en anderzijds de voorwaarden uit te tekenen waaronder staatssteun toch verenigbaar is met de interne markt. Over de jaren heen heeft de Commissie geprobeerd dit beoordelingsproces transparanter te maken door haar aanpak te quasi-codificeren via richtsnoeren en mededelingen.⁹⁹ De gedetailleerde voorwaarden in de richtlijnen en mededelingen evolueren over decennia heen en waren traditioneel vastgelegd in instrumenten met een geldigheidsduur van zo’n 6 à 7 jaar. De externe schokken en crises van de laatste jaren, zoals de Russische inval in Oekraïne en de IRA, hebben echter geleid tot een breuk met dit model. Ze noopten de

⁹⁸ KOCIUBINSKI J., ‘State Aid for Green Technologies in the European Union: Limitations and Risks’, *Polish Yearbook of International Law* 2023/43, (123) 125-129.

⁹⁹ KOCIUBINSKI J., ‘The Three Poisons of Post-Covid State Aid Control: Emerging Trends in Interpretation and Legislative Approach to Member States’ Aid Measures’, *European State Aid Law Quarterly* 2023 22/1, (4) 11-12; KOCIUBINSKI J., ‘State Aid for Green Technologies in the European Union: Limitations and Risks’, *Polish Yearbook of International Law* 2023/43, (123) 129; ROBINS N. en XIONG Z., ‘The Effectiveness of Compensatory Measures in Maintaining the Level-Playing Field’, *European State Aid Law Quarterly* 2024 23/3, (268) 268; TRAVERSA E. en SABBADINI P., ‘Industrial policy and EU state aid rules’ in DEFRAIGNE J.-C., WOUTERS J., TRAVERSA E. en ZURSTRASSEN D. (eds.), *EU Industrial Policy in the Multipolar Economy*, Elgar, 2022, (45) 49.

Commissie er namelijk toe, vanwege hun economische impact op de Europese economie, tijdelijke staatssteunregels en kaders aan te nemen met een veel kortere geldigheidsduur.¹⁰⁰

54. **SOFT LAW** – De instrumenten van de Commissie waarin ze haar beoordelingscriteria vastlegt, zoals de Richtsnoeren, zijn soft-law instrumenten.¹⁰¹ Art. 108 noch 109 VWEU verlenen namelijk aan de Commissie de bevoegdheid om wetgevende normen met een algemeen toepassingsgebied uit te vaardigen. Richtsnoeren van de Commissie vallen dan ook niet onder één van de normen van art. 288 VWEU.¹⁰² Positief in verband met de rechtszekerheid voor lidstaten en ondernemingen is dat het Hof van Justitie heeft geoordeeld dat richtsnoeren een zelfbeperking voor de Commissie inhouden. De Commissie kan daarom in beginsel niet van haar eigen gedragsregels kan afwijken, op straffe van een schending van algemene rechtsbeginselen zoals het gelijkheids- en vertrouwensbeginsel en de bescherming van legitieme verwachtingen. Uitzondering is mogelijk indien de gedragsregel strijdig is met het VWEU of met een ander algemeen rechtsbeginsel.¹⁰³ Ook in een recent arrest van 13 juni 2024 wees het Hof van Justitie de Commissie er op dat ze het rechtszekerheidsbeginsel moet naleven wanneer ze oordeelt over staatssteun.¹⁰⁴

¹⁰⁰ HARGITA E., PUZDER F. en STAVICZKY P., ‘How Much Could the US Inflation Reduction Act Cost Europe’, *European State Aid Law Quarterly* 2023 22/3, (242) 242-243; MOTTA G., ‘The Revised State Aid Toolkit: Fit to Address the Energy Dilemma?’ in CLAICI A. en MEROLA M. (eds.), *Competition and Energy Markets: What Role for Competition Policy in the Current Geopolitical Context?*, Kluwer, 2024, (173) 175.

¹⁰¹ HvJ 19 juli 2016, C-526/14, ECLI:EU:C:2016:570, ‘Kotnik e.a.’; GIEROW S., ‘Beyond administrative guidance: legal effects of state aid guidelines and the need for judicial review’, *European Competition Journal* 2024, (1) 2; KOCIUBINSKI J., ‘The Three Poisons of Post-Covid State Aid Control: Emerging Trends in Interpretation and Legislative Approach to Member States’ Aid Measures’, *European State Aid Law Quarterly* 2023 22/1, (4) 11-12; KOCIUBINSKI J., ‘State Aid for Green Technologies in the European Union: Limitations and Risks’, *Polish Yearbook of International Law* 2023/43, (123) 129; ROBINS N. en XIONG Z., ‘The Effectiveness of Compensatory Measures in Maintaining the Level-Playing Field’, *European State Aid Law Quarterly* 2024 23/3, (268) 268; TRAVERSA E. en SABBADINI P., ‘Industrial policy and EU state aid rules’ in DEFRAIGNE J.-C., WOUTERS J., TRAVERSA E. en ZURSTRASSEN D. (eds.), *EU Industrial Policy in the Multipolar Economy*, Elgar, 2022, (45) 49.

¹⁰² HvJ 19 juli 2016, C-526/14, ECLI:EU:C:2016:570, ‘Kotnik e.a.’; GIEROW S., ‘Beyond administrative guidance: legal effects of state aid guidelines and the need for judicial review’, *European Competition Journal* 2024, (1) 2.

¹⁰³ HvJ 2 december 2010, C-464/09 P, ECLI:EU:C:2010:733, ‘Holland Malt BV/Commissie’; HvJ 8 maart 2016, C-431/14 P, ECLI:EU:C:2016:145, ‘Griekenland/Commissie’; HvJ 19 juli 2016, C-526/14, ECLI:EU:C:2016:570, ‘Kotnik e.a.’; HvJ 15 december 2022, C-470/20, ECLI:EU:C:2022:981, ‘Veejaam en Espo’; HvJ 31 januari 2023, C-284/21 P, ECLI:EU:C:2023:58, ‘Commissie/Braesch e.a.’; HvJ 13 juli 2023, C-73/22 P en C-77/22 P, ECLI:EU:C:2023:570, ‘Grupa Azoty e.a./Commissie’; HvJ 12 oktober 2023, C-11/22, ECLI:EU:C:2023:765, ‘Est Wind Power’.

¹⁰⁴ HvJ 13 juni 2024, C-40/23 P, ECLI:EU:C:2024:492, ‘Commissie/Koninkrijk der Nederlanden’; HANCHER L., ‘Geen rechtszekerheid of de verenigbaarheid van staatsinterventie in energiemarkten?’, *Markt en Mededinging* 2023/4, (134) 134; VRIESENDROP K. en HAMBURGER D., ‘An End to Schrödinger's Cat State Aid Compatibility Decisions: Annotation of the Judgment of the Court of Justice (Second Chamber) of 13 June 2024 in Case C-40/23 P Commission v Kingdom of the Netherlands (noot onder HvJ 13 juni 2024, ECLI:EU:C:2024:492)’, *European State Aid Law Quarterly* 2024 23/4 (464) 464.

55. **(1) OVERLAP VAN STEUNMOGELIJKHEDEN** – Toch zijn er nog steeds werkpunten wat betreft de rechtszekerheid van de soft-law instrumenten van de Commissie. Ten eerste overlapt de inhoud van deze instrumenten soms met elkaar. Zo zijn er bepaalde steuncategorieën in de Richtsnoeren ook terug te vinden in de activiteiten die vallen onder het TCTK (bv. punten 399-419 van de Richtsnoeren en sectie 2.4 van het TCTK). Hierdoor bestaan er voor gelijkaardige activiteiten verschillende formele verenigbaarheidscriteria, met name maxima van de toegelaten steunintensiteit.¹⁰⁵ Ook is er mogelijke overlap tussen de Richtsnoeren en Richtlijn (EU) 2018/2001, die spreekt over ‘steunregelingen voor hernieuwbare energie’.¹⁰⁶
56. **(2) ONVOORSPELBAARHEID** – Ten tweede is er onder het huidig Europees staatssteunrecht geen mogelijkheid voor de Commissie of een lidstaat om een precieze verklaring te formuleren aan een onderneming over het exacte steunbedrag dat ze potentieel zou kunnen krijgen.¹⁰⁷ Het is daardoor moeilijk voor ondernemingen om het precieze niveau van steun in te schatten waarvan ze zouden kunnen genieten. Daarenboven worden ze telkens, behalve wanneer de steun onder een vrijstellingsregeling zoals de AGVV valt, onderworpen aan de aanmeldingsprocedure en discretionaire bevoegdheid van de Commissie. Dit alles maakt een systeem waarbij bijvoorbeeld belastingverminderingen of directe subsidies snel gecalculeerd en gepland kunnen worden, zoals bij de IRA (met haar veel simpelere en quasi-automatische voorwaarden), praktisch een stuk voordeliger en aantrekkelijker voor ondernemingen. Op die manier kunnen zij hun projecten en investeringen immers ruimer op voorhand plannen.¹⁰⁸

¹⁰⁵ KOCIUBINSKI J., ‘State Aid for Green Technologies in the European Union: Limitations and Risks’, *Polish Yearbook of International Law* 2023/43, (123) 127; SALERNO F., ‘Emergency State Aid Rules in the Energy Sector: A Temporary Episode or a Long-Lasting Legacy?’ in CLAICI A. en MEROLA M. (eds.), *Competition and Energy Markets: What Role for Competition Policy in the Current Geopolitical Context?*, Kluwer, 2024, (193) 201 en 204.

¹⁰⁶ Art. 4 Richtlijn (EU) nr. 2018/2001 van het Europees Parlement en de Raad van 11 december 2018 ter bevordering van het gebruik van energie uit hernieuwbare bronnen, *Pb.L.* 21 december 2018, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:02018L2001-20240716>; ILIOPOULOS G., ‘State aid assessment for renewable energy support schemes: deconstructing the Guidelines on State aid for Climate, Environmental Protection and Energy, in view of the recent major crises’, *Review of European administrative law* 2024 16/4, (45) 64-65.

¹⁰⁷ LEMONNIER V., ‘The EU Green Deal Industrial Plan: Did the EU Just Avert a Revolution in State Aid Law?’, *European State Aid Law Quarterly* 2023 22/2, (123) 130.

¹⁰⁸ ALGERS J., GONG J., NYKVIST B. en AHMAN M., ‘Competition and climate policy in the steel transition: Comparing costs and subsidies in the US and the EU’, *Energy Policy* 2025/198, (1) 4 en 5; HANCHER L., ‘Geen rechtszekerheid of de verenigbaarheid van staatsinterventie in energiemarkten?’, *Markt en Mededinging* 2023/4, (134) 134; LEMONNIER V., ‘The EU Green Deal Industrial Plan: Did the EU Just Avert a Revolution in State Aid Law?’, *European State Aid Law Quarterly* 2023 22/2, (123) 130; PALACIO A., ‘The EU Energy Transition:

57. **(3) ADMINISTRATIEVE LASTEN** – Ten derde brengt het proces van de steunaanvraag aanzienlijke administratieve kosten mee voor een onderneming.¹⁰⁹ In dit verband kan ook verwezen worden naar het rapport ‘Priorities for the future of EU State Aid Framework’¹¹⁰ van BusinessEurope, een lobby-groep die ondernemingen uit de lidstaten en een aantal derde landen vertegenwoordigt. Het rapport evalueert het huidig staatssteunrecht vanuit het perspectief van deze ondernemingen. Er wordt onder meer gewezen op het feit dat het Europees staatssteunrecht vaak als te ingewikkeld en belastend wordt beschouwd, zeker in vergelijking met landen buiten de EU. BusinessEurope spoort daarom aan op een minder formalistisch staatssteunrecht, dat administratief eenvoudiger is voor ondernemingen. De groep oppert voor een staatsteunkader dat begrepen kan worden zonder dat juridische bijstand vereist is.¹¹¹
58. **AANBEVELING** – Het veelvuldig gebruik van soft-law instrumenten en tijdelijke kaders door de Commissie creëert een risico op het uithollen van de voorspelbaarheid en rechtszekerheid van het bestaand staatssteunrecht. Het huidige scala aan instrumenten op basis waarvan staatssteun kan worden verleend ten bate van hernieuwbare energie is te ruim. Waarom niet alle bestaande mogelijkheden in één staatssteuninstrument gieten? Het lijkt een (te) simpele oplossing, maar het huidig staatssteunrecht zou er op zij minst een stuk overzichtelijker door worden. Wat de inhoud van de instrumenten betreft, zijn de voorwaarden voor het verlenen van steun inderdaad vaak zeer technisch en niet genoeg aangepast aan het doelpubliek ervan, in eerste instantie ondernemingen. Het leesbaarder maken van de instrumenten zou dan ook een topprioriteit van de Commissie moeten zijn.

Realism Confronts Dogma’ in CLAICI A. en MEROLA M. (eds.), *Competition and Energy Markets: What Role for Competition Policy in the Current Geopolitical Context?*, Kluwer, 2024, (27) 30; VAN DEN GRONDEN J. en RUSU C., *Competition Law in the EU: principles, substance, enforcement*, Elgar, 2024, 513.

¹⁰⁹ LEMONNIER V., ‘The EU Green Deal Industrial Plan: Did the EU Just Avert a Revolution in State Aid Law?’, *European State Aid Law Quarterly* 2023 22/2, (123) 130; STAVICZKY P., ‘Analysis of the State Aid-Related Proposals in the Letta Report’, *European State Aid Law Quarterly* 2024 23/3, (258) 262.

¹¹⁰ BUSINESSEUROPE, ‘Priorities for the future of EU State Aid Frameworks’, 20 juni 2024, https://www.bussinesseurope.eu/wp-content/uploads/2025/02/2024-06-20_state_aid_-_priorities-377-1.pdf (geraadpleegd op 16 april 2025); STAVICZKY P., ‘Analysis of the State Aid-Related Proposals in the Letta Report’, *European State Aid Law Quarterly* 2024 23/3, (258) 262.

¹¹¹ BUSINESSEUROPE, ‘Priorities for the future of EU State Aid Frameworks’, 20 juni 2024, 5 https://www.bussinesseurope.eu/wp-content/uploads/2025/02/2024-06-20_state_aid_-_priorities-377-1.pdf (geraadpleegd op 16 april 2025).

AFDELING 2. DE POLITISERING VAN HET STAATSSTEUNRECHT

59. **PROBLEEMSTELLING** – De hierboven besproken EU-instrumenten laten duidelijk zien dat de doelstellingen achter huidig staatssteunrecht in grote mate voortkomen uit andere Europese beleidsdomeinen dan het mededingingsbeleid. Staatssteun wordt ingezet als middel om niet alleen klimaat- en milieudoelstellingen te bereiken, maar ook om de strategische autonomie en het concurrentievermogen van de EU op te krikken. Vraag is of deze politisering van het staatssteunrecht wel wenselijk is.
60. **OORSPRONKELIJKE RATIO** – Om deze vraag te kunnen beantwoorden, is het nodig kort stil te staan bij de vraag waarom er überhaupt een verbod op staatssteun is. Staatssteun werd vanaf het begin van de Europese integratie beschouwd als een verstoring van één van de streefdoelen ervan: de eengemaakte of interne markt. Het Europees staatssteunrecht was dan ook nooit ontwikkeld om bedreigingen van buiten die interne markt tegen te gaan, maar net om discrepanties binnen de interne markt weg te werken. Dit door het creëren van een “level playing field”, waarin subsidiewedlopen via staatssteun binnen de EU te allen tijde vermeden moesten worden.¹¹² Het mag duidelijk zijn dat er een groeiende spanning is tussen deze oorspronkelijke ratio legis en de huidige evolutie naar een steeds grotere flexibilisering van het staatssteunrecht.¹¹³

2.1. De IRA en het TCTK

61. **INFLATION REDUCTION ACT** – Daarvan is het aannemen van de TCTK als reactie op de IRA een treffende illustratie.¹¹⁴ Zoals hierboven vermeld (zie randnummer 28), vaardigde de Verenigde Staten onder president Joe Biden in augustus 2022 de IRA uit. De IRA omvat een steunpakket van ongeveer 370 miljard dollar aan ondernemingen, met als doel via voornamelijk belastingkredieten en subsidies een groene transitie in de VS te verwezenlijken. Hiervoor wordt de nadruk gelegd op het stimuleren van investeringen in

¹¹² ALGERS J., GONG J., NYKVIST B. en AHMAN M., ‘Competition and climate policy in the steel transition: Comparing costs and subsidies in the US and the EU’, *Energy Policy* 2025/198, (1) 3; BRUZZONE G., ‘Industrial Policy and State Aid Control: A Framework for Minimising Trade-Offs’, *European State Aid Law Quarterly* 2024 23/3, (384) 388; HARGITA E., PUZDER F. en STAVICZKY P., ‘How Much Could the US Inflation Reduction Act Cost Europe’, *European State Aid Law Quarterly* 2023 22/3, (242) 242; MOTTA G., ‘The Revised State Aid Toolkit: Fit to Address the Energy Dilemma?’ in CLAICI A. en MEROLA M. (eds.), *Competition and Energy Markets: What Role for Competition Policy in the Current Geopolitical Context?*, Kluwer, 2024, (173) 174.

¹¹³ BUTS C., ‘Zootopian Divide: Can We Bridge the Gap Between Fair Play and Industrial Ambitions?’, *European State Aid Law Quarterly* 2025 24/1, (1) 1; KOCIUBINSKI J., ‘State Aid for Green Technologies in the European Union: Limitations and Risks’, *Polish Yearbook of International Law* 2023/43, (123) 130.

¹¹⁴ GIEROW S., ‘Beyond administrative guidance: legal effects of state aid guidelines and the need for judicial review’, *European Competition Journal* 2024, (1) 2.

groene energie en in de productie en het gebruik van het nodig materiaal daarvoor (zoals zonnepanelen, windturbines, batterijen, etc.). Dit maakt dat de IRA wordt gezien als de grootste poging in de geschiedenis van de VS om de klimaatverandering aan te pakken.¹¹⁵

62. **POTENTIËLE GEVOLGEN IRA** – De IRA heeft echter mogelijke gevolgen die zich ver buiten het domein van klimaatverandering situeren. Veel subsidies die in het kader van de IRA aan ondernemingen kunnen worden toegekend, hangen namelijk af van “local content requirements” (bv. sectie 13101 van de IRA). Door deze vereiste van binnenlandse productie in de VS worden producenten in de VS sterk bevoordeeld ten opzichte van buitenlandse producenten.¹¹⁶ Omdat het gaat over massale steunbedragen en de regels van de IRA simpel en makkelijk toepasbaar zijn, is dit niet zonder gevaar voor de EU. Een mogelijk gevolg is dat ondernemingen met know-how die cruciaal is om de groene transitie te bereiken (bv. producenten van zonnepanelen), hun productie van de EU naar de VS verhuizen. Voor de Commissie was het daarom duidelijk: een antwoord op een potentieel enorme afleiding van toekomstige investeringen en delocalisatie van ondernemingen naar de VS was nodig.¹¹⁷
63. **ANTWOORD: TCTK** – Deze reactie werd het Green Deal Industrial Plan.¹¹⁸ Deel van dit plan was het aannemen van het TCTK en het grondig wijzigen van de AGVV (zie

¹¹⁵ ALGERS J., GONG J., NYKVIST B. en AHMAN M., ‘Competition and climate policy in the steel transition: Comparing costs and subsidies in the US and the EU’, *Energy Policy* 2025/198, (1) 3; HARGITA E., PUZDER F. en STAVICZKY P., ‘How Much Could the US Inflation Reduction Act Cost Europe’, *European State Aid Law Quarterly* 2023 22/3, (242) 243; LEMONNIER V., ‘The EU Green Deal Industrial Plan: Did the EU Just Avert a Revolution in State Aid Law?’, *European State Aid Law Quarterly* 2023 22/2, (123) 125; YUKINS C., ‘State Aid, Protectionism and Public Procurement: An Uneasy New World Order’, *European State Aid Law Quarterly* 2023 22/2, (181) 181.

¹¹⁶ ALGERS J., GONG J., NYKVIST B. en AHMAN M., ‘Competition and climate policy in the steel transition: Comparing costs and subsidies in the US and the EU’, *Energy Policy* 2025/198, (1) 3; HARGITA E., PUZDER F. en STAVICZKY P., ‘How Much Could the US Inflation Reduction Act Cost Europe’, *European State Aid Law Quarterly* 2023 22/3, (242) 243; MOTTA G., ‘The Revised State Aid Toolkit: Fit to Address the Energy Dilemma?’ in CLAICI A. en MEROLA M. (eds.), *Competition and Energy Markets: What Role for Competition Policy in the Current Geopolitical Context?*, Kluwer, 2024, (173) 179.

¹¹⁷ HANCHER L., ‘Geen rechtszekerheid of de verenigbaarheid van staatsinterventie in energiemarkten?’, *Markt en Mededinging* 2023/4, (134) 134; HARGITA E., PUZDER F. en STAVICZKY P., ‘How Much Could the US Inflation Reduction Act Cost Europe’, *European State Aid Law Quarterly* 2023 22/3, (242) 243; LEMONNIER V., ‘The EU Green Deal Industrial Plan: Did the EU Just Avert a Revolution in State Aid Law?’, *European State Aid Law Quarterly* 2023 22/2, (123) 125; MOTTA G., ‘The Revised State Aid Toolkit: Fit to Address the Energy Dilemma?’ in CLAICI A. en MEROLA M. (eds.), *Competition and Energy Markets: What Role for Competition Policy in the Current Geopolitical Context?*, Kluwer, 2024, (173) 179; YUKINS C., ‘State Aid, Protectionism and Public Procurement: An Uneasy New World Order’, *European State Aid Law Quarterly* 2023 22/2, (181) 181.

¹¹⁸ EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie aan het Europees Parlement, de Europese Raad, de Raad, het Europees Economisch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio’s, 1 februari 2023, sectie (2.2), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52023DC0062>.

randnummer 29).¹¹⁹ Waar het TC oorspronkelijk ontwikkeld was om steun te bieden aan ondernemingen getroffen door de energiecrisis veroorzaakt door de Russische inval in Oekraïne, plaatste het TCTK veel meer de focus op de groene transitie en strategische autonomie van de EU.¹²⁰

Een heel belangrijk onderdeel daarvan is de hiervoor al besproken (zie randnummer 44) sectie 2.8 van het TCTK, “*steun voor versnelde investeringen in sectoren die van strategisch belang zijn voor de transitie naar een klimaatneutrale economie*”. Het gaat om staatssteun die ervoor moet zorgen dat het noodzakelijke materiaal om de groene transitie te verwezenlijken, geproduceerd wordt en blijft worden in Europa. Hierbij kan gedacht worden aan de productie van batterijen, windturbines en zonnepanelen. Het mag duidelijk zijn dat deze sectie een directe reactie is op het risico van delocalisatie dat de IRA kan veroorzaken. Dit wordt overigens letterlijk bevestigd in punt 84 van het TCTK, dat spreekt over “*mondiale uitdagingen die het risico inhouden dat nieuwe investeringen in deze sectoren worden verlegd naar derde landen buiten de Europese Economische Ruimte*”.

64. **MATCHING AID** – Cruciale bepaling en ongezien in het Europees staatssteunrecht is ook punt 86 van het TCTK, dat de situatie viseert waarin een onderneming een financieel incentive in de vorm van overheidssteun zou hebben om haar productie te lokaliseren buiten de Europese Economische Ruimte (hierna: EER). Te denken valt aan onderneming die een bepaalde subsidie in de VS zou kunnen krijgen op basis van de IRA. In dat geval heeft een lidstaat van de EU volgens punt 86 de mogelijkheid om een financieel tegenaanbod aan die onderneming te maken (“*matching aid*”).¹²¹ Ook dit is een manier

¹¹⁹ EUROPESE COMMISSIE, ‘State aid: Commission adopts Temporary Crisis and Transition Framework to further support transition towards net-zero economy’, 9 maart 2023, IP/23/1563, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/en/ip_23_1563/IP_23_1563_EN.pdf (geraadpleegd op 15 april 2025); EUROPESE COMMISSIE, ‘State aid: Commission amends General Block Exemption rules to further facilitate and speed up green and digital transition’, 9 maart 2023, IP/23/1523, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/en/ip_23_1523/IP_23_1523_EN.pdf.

¹²⁰ BRUZZONE G., ‘Industrial Policy and State Aid Control: A Framework for Minimising Trade-Offs’, *European State Aid Law Quarterly* 2024 23/3, (384) 389; GIEROW S., ‘Beyond administrative guidance: legal effects of state aid guidelines and the need for judicial review’, *European Competition Journal* 2024, (1) 2; HARGITA E., PUZDER F. en STAVICZKY P., ‘How Much Could the US Inflation Reduction Act Cost Europe?’, *European State Aid Law Quarterly* 2023 22/3, (242) 243; LEMONNIER V., ‘The EU Green Deal Industrial Plan: Did the EU Just Avert a Revolution in State Aid Law?’, *European State Aid Law Quarterly* 2023 22/2, (123) 128; ROBINS N. en XIONG Z., ‘The Effectiveness of Compensatory Measures in Maintaining the Level-Playing Field’, *European State Aid Law Quarterly* 2024 23/3, (268) 279.

¹²¹ EUROPESE COMMISSIE, ‘State aid: Commission adopts Temporary Crisis and Transition Framework to further support transition towards net-zero economy’, 9 maart 2023, IP/23/1563, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/en/ip_23_1563/IP_23_1563_EN.pdf (geraadpleegd op 15 april 2025).

waarom de Commissie delocalisatie van Europese productie naar de VS probeert te vermijden.¹²²

Matching aid is uitzonderlijk en daarom enkel toegelaten onder strikte voorwaarden. Er is onder meer concreet bewijs vereist van de subsidies die de onderneming in het land buiten de EER zou kunnen genieten. Ook moet de begunstigde aantonen dat hij zijn investering zonder de steun van de matching aid niet in de EER zou laten plaatsvinden en dat de matching aid geen negatieve effecten heeft op de cohesie binnen de EER. Bovendien mag de steun niet meer bedragen dan het minimumbedrag dat nodig is om de begunstigde ertoe aan te zetten zijn investeringen binnen de EER te vestigen (de “funding gap”).¹²³

2.2. Potentiële gevaren

65. (1) **BEVOEGDHEID VAN DE COMMISSIE** – De politisering van het Europees staatssteunrecht, waarvan het TCTK slechts een illustratie is, is niet zonder gevaren. Ten eerste is er de vraag of de Commissie hier wel allemaal bevoegd voor is. Enerzijds is de Commissie exclusief en in de meeste gevallen discretionair bevoegd om te oordelen over de verenigbaarheid van staatssteun met de interne markt (zie Hoofdstuk 1). Anderzijds nemen groene doelstellingen sinds de Green Deal een belangrijke en verankerde positie in binnen de EU. Daardoor heeft de Commissie de facto de bevoegdheid om groene

¹²² EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie Tijdelijk crisis- en transitiekader voor staatssteunmaatregelen ter ondersteuning van de economie na de Russische agressie tegen Oekraïne, 17 maart 2023, punt (86), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=CELEX%3A02023XC0317%2801%29-20240502>; BRUZZONE G., ‘Industrial Policy and State Aid Control: A Framework for Minimising Trade-Offs’, *European State Aid Law Quarterly* 2024 23/3, (384) 389-390; HANCHER L., ‘Geen rechtszekerheid of de verenigbaarheid van staatsinterventie in energiemarkten?’, *Markt en Mededinging* 2023/4, (134) 134; HARGITA E., PUZDER F. en STAVICZKY P., ‘How Much Could the US Inflation Reduction Act Cost Europe’, *European State Aid Law Quarterly* 2023 22/3, (242) 252; LEMONNIER V., ‘The EU Green Deal Industrial Plan: Did the EU Just Avert a Revolution in State Aid Law?’, *European State Aid Law Quarterly* 2023 22/2, (123) 128; ROBINS N. en XIONG Z., ‘The Effectiveness of Compensatory Measures in Maintaining the Level-Playing Field’, *European State Aid Law Quarterly* 2024 23/3, (268) 280; X, ‘The EU’s integrated policy approach towards competitiveness: The interplay between state aid control and industrial policies’, *Common Market Law Review* 2024 61/1, (1) 10.

¹²³ EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie Tijdelijk crisis- en transitiekader voor staatssteunmaatregelen ter ondersteuning van de economie na de Russische agressie tegen Oekraïne, 17 maart 2023, punten (86d) en (86e), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=CELEX%3A02023XC0317%2801%29-20240502>; MOTTA G., ‘The Revised State Aid Toolkit: Fit to Address the Energy Dilemma?’ in CLAICI A. en MEROLA M. (eds.), *Competition and Energy Markets: What Role for Competition Policy in the Current Geopolitical Context?*, Kluwer, 2024, (173) 183-184; ROBINS N. en MARENGON M., ‘The Impact of the Recovery and Resilience Facility, REPowerEU and State Aid Rules in Ensuring a Level Playing Field Within the EU’ in CLAICI A. en MEROLA M. (eds.), *Competition and Energy Markets: What Role for Competition Policy in the Current Geopolitical Context?*, Kluwer, 2024, (93) 104; SMULDERS B. en COLUCCI A., ‘State Aid Control and Energy Markets in a Time of Crisis’ in CLAICI A. en MEROLA M. (eds.), *Competition and Energy Markets: What Role for Competition Policy in the Current Geopolitical Context?*, Kluwer, 2024, (21) 22.

doelstellingen uit te vaardigen via richtsnoeren en secundair EU-recht. Dit creëert echter het risico dat ze haar mandaat als bewaker van de vrije mededinging verlaat en evolueert naar een orgaan met bevoegdheden die buiten de interne markt liggen, aangezien groene energie en milieu een gedeelde bevoegdheid met de lidstaten is (art. 194 VWEU).¹²⁴

66. **(2) GEBRUIK VAN TIJDELIJKE KADERS** – Omwille van externe gebeurtenissen ziet de Commissie zich genoodzaakt te reageren met aanpassingen aan het bestaand staatssteunkader. Daardoor is het staatssteunrecht inzake hernieuwbare energie vandaag dispaaraat uitgewerkt in tijdelijke kaders en mededelingen.¹²⁵ ‘Tijdelijk’ slaat hier op zowel op het feit dat steunmaatregelen slechts tot een bepaalde periode kunnen worden aangenomen als op het feit dat het kader in kwestie een antwoord moet bieden op een specifieke crisissituatie. De vraag kan echter gesteld worden of de allerm minst tijdelijke klimaatcrisis, toch nog steeds de drijfveer achter de Europese Green Deal, wel gebaat is bij regelgeving van tijdelijke aard. Hetzelfde kan gezegd worden over probleem van de Europa’s competitiviteit.¹²⁶ Het gaat hier immers om vraagstukken van structurele aard, die structurele oplossingen vergen.
67. **(3) ALMAAR MEER STAATSSTEUN?** – De huidige evolutie is er een waarin almaar meer staatssteun mogelijk is. Dit creëert het risico op misbruik door lidstaten van de staatssteunmogelijkheden, die steun zouden kunnen verlenen aan hun ondernemingen met andere dan de door de Commissie beoogde doeleinden. Er is ook het gevaar dat eens de staatssteunregels te flexibel zijn geworden, ze misschien moeilijk terug verstrengd kunnen worden zodra de doelstellingen van een tijdelijk kader zijn bereikt.¹²⁷ Dit terwijl de AGVV soepeler is dan ooit, waardoor steunmaatregelen meer dan ooit ontsnappen aan het toezicht van de Commissie. Bovendien dragen bepalingen zoals punt 86 van het TCTK bij aan de

¹²⁴ HANCHER L. en DE HAUTECLOCQUE A., ‘Strategic Autonomy, REPowerEU And The Internal Energy Market: Untying The Gordian Knot’, *Common Market Law Review* 2024 61/1, (55) 57 en 71-74; KOCIUBINSKI J., ‘Environmental common interest? Incorporating the Green Deal’s environmental objectives into State aid compatibility criteria’, *European Competition Journal* 2025, (1) 12.

¹²⁵ LEMONNIER V., ‘The EU Green Deal Industrial Plan: Did the EU Just Avert a Revolution in State Aid Law?’, *European State Aid Law Quarterly* 2023 22/2, (123) 128; ROBINS N. en XIONG Z., ‘The Effectiveness of Compensatory Measures in Maintaining the Level-Playing Field’, *European State Aid Law Quarterly* 2024 23/3, (268) 268.

¹²⁶ LEMONNIER V., ‘The EU Green Deal Industrial Plan: Did the EU Just Avert a Revolution in State Aid Law?’, *European State Aid Law Quarterly* 2023 22/2, (123) 128; MOTTA G., ‘The Revised State Aid Toolkit: Fit to Address the Energy Dilemma?’ in CLAICI A. en MEROLA M. (eds.), *Competition and Energy Markets: What Role for Competition Policy in the Current Geopolitical Context?*, Kluwer, 2024, (173) 190.

¹²⁷ LEMONNIER V., ‘The EU Green Deal Industrial Plan: Did the EU Just Avert a Revolution in State Aid Law?’, *European State Aid Law Quarterly* 2023 22/2, (123) 128; LOPEZ J., ‘The transformation of EU state aid law ... and its discontents’, *Common Market Law Review* 2023 60/6, (1623) 1652.

reeds ontluikende subsidiewedloop, waarin landen hun eigen ondernemingen om ter meest subsidiëren, ten koste van de globale wereldeconomie en vrijhandel. Het is begrijpelijk dat de Commissie haar concurrentievermogen wil verhogen, maar dit zijn nevengevolgen waar ze zich bewust van moet zijn.

68. **AANBEVELING** – Uiteindelijk draait het allemaal om evenwicht. De EU zal een manier moeten zoeken waarmee ze haar competitiviteit en industrieel beleid een boost kan geven zonder tegelijk haar rol als bewaker van de interne markt en mededinging te vergeten. Flexibilisering van staatssteunregels omwille van legitieme doeleinden zoals de groene transitie en het verhogen van het concurrentievermogen van de EU is terecht, maar de Commissie mag haar grip erop niet verliezen. Wetende dat het overgrote merendeel deel van de staatssteun niet eens moet worden aangemeld bij de Commissie (zie randnummer 74), is een strenge handhaving absoluut noodzakelijk, en dit zowel op Europees als op nationaal niveau.

AFDELING 3. DE EFFECTIVITEIT VAN HET STAATSSTEUNRECHT

69. **PROBLEEMSTELLING** – Door de talloze vrijstellingen en uitzonderingen op het principiële staatssteunverbod is het voor lidstaten nu gemakkelijker dan ooit om steun te verlenen aan ondernemingen die inspanningen doen voor de groene transitie. De vraag is echter of dit beleid ook effectief is en haar doelstellingen bereikt. Met andere woorden, of de afwezigheid van een verbod ook voldoende is voor lidstaten om over te gaan tot het actief nemen van steunmaatregelen in het kader van de groene transitie.
70. **INHERENTE BEPERKING** – Die vraag raakt aan een beperking inherent aan het staatssteunrecht: de discretionaire bevoegdheid van een lidstaat om al dan niet staatssteun te verlenen. De beslissing zal afhangen van zowel de middelen van een lidstaat als de bereidheid om ze hieraan te spenderen. Ongeacht hoe soepel verenigbaarheidscriteria zijn, zal het systeem tekortschieten als slechts een aantal of enkel rijkere lidstaten er gebruik van maken.¹²⁸

¹²⁸ GUPTA A., ‘EU State Aid Rules and the European Green Deal: Will Their Stars Align?’, *Air and Space Law* 2023 48/3, (353) 358-359; KOCIUBINSKI J., ‘State Aid for Green Technologies in the European Union: Limitations and Risks’, *Polish Yearbook of International Law* 2023/43, (123) 147; TALUS K. en HANCHER L., ‘State Aid and Cross-Border Aspects of the EU Biomethane Market: Time for a Reconfiguration’, *European State Aid Law Quarterly* 2024 23/3, (241) 243.

71. **GEEN RECHT OP STAATSSTEUN** – Er is dan ook geen ‘recht op staatssteun’ voor een onderneming. Sterker nog, ondanks wat de hierboven besproken EU-instrumenten ondertussen zouden doen vermoeden, blijft staatssteun nog steeds principieel verboden in de EU (art. 107, lid 1 VWEU). Er is geen enkele bepaling in het Europees recht die een lidstaat verplicht steun te verlenen. Noch is er een die een onderneming het recht geeft op steun vanwege een lidstaat, ook al zouden zijn concurrenten in een vergelijkbare positie dat wel krijgen in een andere lidstaat. Dit werd bevestigd door het Hof van Justitie in het arrest- *Holýšov*.¹²⁹

3.1. De cijfers

72. **STATE AID SCOREBOARD 2024** – Art. 6 van Verordening (EG) 794/2004 verplicht de Commissie elk jaar een overzicht te publiceren van alle toegekende staatssteun, op basis van uitgavenverslagen verstrekt door de lidstaten.¹³⁰ Op 8 april 2025 publiceerde de Commissie dan ook het ‘State aid Scoreboard 2024’,¹³¹ (hierna: SAS), dat een overzicht biedt van de toegekende staatssteun binnen de EU in het jaar 2023.¹³² De meest relevante resultaten uit het SAS worden hier besproken, met de uiteraard belangrijke *caveat* dat de accuraatheid van deze cijfers de verantwoordelijkheid is van de lidstaten.
73. **ALGEMEEN** – In 2023 kenden de lidstaten in het totaal zo’n 186,78 miljard euro staatssteun toe aan ondernemingen. Dit komt neer op een vermindering met 23% in vergelijking met de uitgaven in 2022. Volgens het SAS is de verklaring hiervoor dat enerzijds steun naar aanleiding van de Covidcrisis geleidelijk aan uitdoofde en anderzijds dat er minder

¹²⁹ HvJ 16 september 2021, C-850/19 P, ECLI:EU:C:2021:740, ‘*Holýšov*’; KOCIUBINSKI J., ‘State Aid for Green Technologies in the European Union: Limitations and Risks’, *Polish Yearbook of International Law* 2023/43, (123) 134-135; NICOLAIDES P., ‘Must the Commission Prohibit State Aid That Harms the Environment?’, *European State Aid Law Quarterly* 2023 22/1, (17) 19.

¹³⁰ Art. 6 Verordening (EG) 794/2004 van de Commissie van 21 april 2004 tot uitvoering van Verordening (EU) 2015/1589 van de Raad tot vaststelling van nadere bepalingen voor de toepassing van artikel 108 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie, *Pb.L.* 30 april 2004, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/PDF/?uri=CELEX:02004R0794-20161222>.

¹³¹ EUROPESE COMMISSIE, State aid Scoreboard 2024, 8 april 2025, https://competition-policy.ec.europa.eu/document/download/68225c70-5570-4e10-b983-53efde939d7f_en?filename=state_aid_scoreboard_note_2024.pdf.

¹³² EUROPESE COMMISSIE, State aid Scoreboard 2024, 8 april 2025, 10, https://competition-policy.ec.europa.eu/document/download/68225c70-5570-4e10-b983-53efde939d7f_en?filename=state_aid_scoreboard_note_2024.pdf; EUROPESE COMMISSIE, ‘State aid Scoreboard 2024 shows Member States focused State aid expenditures towards long-term key EU priorities’, 8 april 2025, IP/25/952, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_25_952 (geraadpleegd op 16 april 2025).

steunmaatregelen op basis van het TCTK werden genomen om de economische gevolgen van de Russische inval te remediëren.¹³³

74. **TCTK EN AGVV** – Staatssteun verleend op basis van het TCTK bedroeg in 2023 zo'n 39,45 miljard euro. Dit komt neer op 21% van alle verleende staatssteun.¹³⁴ Wat de AGVV betreft, blijkt uit het SAS in lijn met voorgaande jaren dat lidstaten er steeds meer gebruik van maken. Maar liefst 93% van alle nieuwe non-crisismaatregelen werden in 2023 verleend op basis van de AGVV. In het totaal werd 88% van alle steun in de EU verleend op basis van groepsvrijstellingsverordeningen. Dit houdt in dat maar liefst 88% van alle staatssteun in 2023 niet moest worden aangemeld bij de Commissie.¹³⁵ Het belang van de AGVV in de praktijk kan dus moeilijk overschat worden. Over steun aangenomen op basis van de Richtsnoeren bevat het SAS bevat geen globale cijfers, maar het geeft wel enkele concrete voorbeelden van goedgekeurde steun.¹³⁶
75. **STEUN VOOR MILIEU EN HERNIEUWBARE ENERGIE** – Meer algemeen maakten in 2023 maatregelen ten behoeve van milieubescherming en energie het grootste deel uit van de steun verleend door lidstaten. In het totaal gaat het over een bedrag van zo'n 55,32 miljoen euro, wat ongeveer 30% is van alle verleende staatssteun in 2023. Dit komt bovendien neer op een verhoging van 20% in vergelijking met 2022.¹³⁷ Een voorzichtige conclusie zou dus kunnen zijn dat de flexibilisering van de staatssteunregels inzake hernieuwbare energie de lidstaten er *in globo* toe aanzet om meer steun te verlenen. Het is afwachten of cijfers van volgende jaren deze trend bevestigen. Of met de verleende steunmaatregelen de

¹³³ EUROPESE COMMISSIE, State aid Scoreboard 2024, 8 april 2025, 8, https://competition-policy.ec.europa.eu/document/download/68225c70-5570-4e10-b983-53efde939d7f_en?filename=state_aid_scoreboard_note_2024.pdf.

¹³⁴ EUROPESE COMMISSIE, State aid Scoreboard 2024, 8 april 2025, 8, https://competition-policy.ec.europa.eu/document/download/68225c70-5570-4e10-b983-53efde939d7f_en?filename=state_aid_scoreboard_note_2024.pdf; EUROPESE COMMISSIE, 'State aid Scoreboard 2024 shows Member States focused State aid expenditures towards long-term key EU priorities', 8 april 2025, IP/25/952, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_25_952 (geraadpleegd op 16 april 2025).

¹³⁵ EUROPESE COMMISSIE, State aid Scoreboard 2024, 8 april 2025, 9, https://competition-policy.ec.europa.eu/document/download/68225c70-5570-4e10-b983-53efde939d7f_en?filename=state_aid_scoreboard_note_2024.pdf.

¹³⁶ *Ibid.*, 97 en 98.

¹³⁷ EUROPESE COMMISSIE, State aid Scoreboard 2024, 8 april 2025, 8, https://competition-policy.ec.europa.eu/document/download/68225c70-5570-4e10-b983-53efde939d7f_en?filename=state_aid_scoreboard_note_2024.pdf; EUROPESE COMMISSIE, 'State aid Scoreboard 2024 shows Member States focused State aid expenditures towards long-term key EU priorities', 8 april 2025, IP/25/952, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_25_952 (geraadpleegd op 16 april 2025).

doelstellingen van de Green Deal tegen 2030 en 2050 behaald zullen worden, is een heel andere vraag en voer voor verder onderzoek.

3.2. Gevaar op fragmentatie van de interne markt

76. **VERGROTEN VAN ECONOMISCHE ONGELIJKHEID TUSSEN LIDSTATEN** – Deze cijfers en de hierboven besproken inherente beperking van het staatssteunrecht brengen een groot risico met zich mee. Het staatssteunrecht, in het bijzonder het TCTK en de Richtsnoeren, zou immers de reeds bestaande economische ongelijkheden tussen lidstaten nog verder kunnen vergroten. Armere lidstaten kunnen, omdat ze gewoonweg minder middelen hebben, minder staatssteun verlenen aan groene technologie. Dit brengt niet alleen economische gevolgen op lange termijn met zich mee voor de lidstaat in kwestie, maar ook voor de EU in haar geheel. Het feit dat rijkere lidstaten meer steun aan hun industrieën kunnen verlenen zorgt namelijk voor het risico op fragmentatie van de interne markt.¹³⁸
77. **CIJFERS** – Het SAS laat inderdaad zien dat lidstaten in ongelijke mate staatssteun verlenen. In 2023 varieerde de verleende staatssteun in relatieve aantallen van 0,4 (Ierland) tot 2,9 % (Hongarije) van het nationale Bruto Binnenlands Product (hierna: BBP).¹³⁹ In absolute aantallen was Duitsland in 2023 de grootste uitgever, met een bedrag van 50,59 miljard euro (27,1% van alle staatssteun), gevolgd door Frankrijk die zo'n 36,43 miljard steun verleende (19,5% van alle staatssteun). Hiertegenover staan Cyprus (142 miljard euro, minder dan 0,1% van alle staatssteun) en Letland (0,16 % van alle staatssteun).¹⁴⁰ Specifiek wat betreft milieu- en energieprojecten, waren Denemarken (steun aan 0,79% van het BBP) en Duitsland (0,63% van het BBP) in relatieve termen de koplopers in 2023. Dit staat in groot contrast met Portugal, Cyprus en Bulgarije, waarbij de steun in 2023

¹³⁸ BUTS C., 'Zootopian Divide: Can We Bridge the Gap Between Fair Play and Industrial Ambitions?', *European State Aid Law Quarterly* 2025 24/1, (1) 1; HANCHER L., 'Geen toverstaf om een interne markt te garanderen?', *Markt en Mededinging* 2024/3, (132) 132; KOCIUBINSKI J., 'State Aid for Green Technologies in the European Union: Limitations and Risks', *Polish Yearbook of International Law* 2023/43, (123) 135-139; LOPEZ J., 'The transformation of EU state aid law ... and its discontents', *Common Market Law Review* 2023 60/6, (1623) 1652; ROBINS N. en MARENGON M., 'The Impact of the Recovery and Resilience Facility, REPowerEU and State Aid Rules in Ensuring a Level Playing Field Within the EU' in CLAICI A. en MEROLA M. (eds.), *Competition and Energy Markets: What Role for Competition Policy in the Current Geopolitical Context?*, Kluwer, 2024, (93) 94-96; VAN DEN GRONDEN J. en RUSU C., *Competition Law in the EU: principles, substance, enforcement*, Elgar, 2024, 511; X, 'The EU's integrated policy approach towards competitiveness: The interplay between state aid control and industrial policies', *Common Market Law Review* 2024 61/1, (1) 6.

¹³⁹ EUROPESE COMMISSIE, State aid Scoreboard 2024, 8 april 2025, 15-16, https://competition-policy.ec.europa.eu/document/download/68225c70-5570-4e10-b983-53efde939d7f_en?filename=state_aid_scoreboard_note_2024.pdf.

¹⁴⁰ *Ibid.*, 17.

varieert van 0,03 tot 0,06% van het BBP.¹⁴¹ Het is dus duidelijk dat de effectiviteit van het huidig staatssteunkader niet bij elke lidstaat (of groep lidstaten) even groot is.

78. **HUIDIG STAATSSTEUNKADER** – Naast het feit dat deze vaststelling de globale groene transitie in de EU niet ten goede komt, gaat dit uiteraard regelrecht in tegen de oorspronkelijke doelstelling van het staatssteunverbod: het creëren van een “level playing field” binnen de interne markt. De huidige EU-staatssteuninstrumenten bieden echter weinig mogelijkheden om dit probleem aan te pakken.¹⁴² Het TCTK laat wel een hogere steunintensiteit toe voor economisch minder bevoordeelde gebieden en betreft ze ook bij de voorwaarden voor “matching aid”. Ook hier geldt echter de inherente beperking: het is niet omdat de armere lidstaten meer staatssteunmogelijkheden krijgen, dat ze ook daadwerkelijk meer steun gaan verlenen.¹⁴³
79. **AANBEVELINGEN** – Er zijn verschillende manieren waarop de EU met dit probleem om zou kunnen gaan. (1) Een eerste aanbeveling is dat staatssteun minder op nationaal, maar meer op Europees vlak zou toegekend moeten worden. Door zelf Europese staatssteun te kunnen uitvaardigen en daarvoor niet afhankelijk van de lidstaten te zijn, zou de Commissie een grotere controle kunnen behouden over de cohesie binnen de EU en overzicht bewaren over het groter plaatje. Een gemeenschappelijk, groen industrieel beleid op Europees niveau zou hier ook toe kunnen bijdragen.¹⁴⁴ Europese staatssteun vereist echter Europese middelen en fondsen, wat geen evidentie is.¹⁴⁵
- (2) Meer Europese middelen op zichzelf lijken sowieso een tweede, voor de hand liggende oplossing. Er zou nog meer kunnen ingezet worden op bestaande EU-fondsen, zoals het

¹⁴¹ *Ibid.*, 87

¹⁴² BUTS C., ‘Zootopian Divide: Can We Bridge the Gap Between Fair Play and Industrial Ambitions?’, *European State Aid Law Quarterly* 2025 24/1, (1) 1; KOCIUBINSKI J., ‘State Aid for Green Technologies in the European Union: Limitations and Risks’, *Polish Yearbook of International Law* 2023/43, (123) 135-139; VAN DEN GRONDEN J. en RUSU C., *Competition Law in the EU: principles, substance, enforcement*, Elgar, 2024, 511.

¹⁴³ EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie Tijdelijk crisis- en transitiekader voor staatssteunmaatregelen ter ondersteuning van de economie na de Russische agressie tegen Oekraïne, 17 maart 2023, punten (85g) en (86a), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=CELEX%3A02023XC0317%2801%29-20240502>; MOTTA G., ‘The Revised State Aid Toolkit: Fit to Address the Energy Dilemma?’ in CLAICI A. en MEROLA M. (eds.), *Competition and Energy Markets: What Role for Competition Policy in the Current Geopolitical Context?*, Kluwer, 2024, (173) 189-190.

¹⁴⁴ MOTTA G., ‘The Revised State Aid Toolkit: Fit to Address the Energy Dilemma?’ in CLAICI A. en MEROLA M. (eds.), *Competition and Energy Markets: What Role for Competition Policy in the Current Geopolitical Context?*, Kluwer, 2024, (173) 191.

¹⁴⁵ BRUZZONE G., ‘Industrial Policy and State Aid Control: A Framework for Minimising Trade-Offs’, *European State Aid Law Quarterly* 2024 23/3, (384) 388 en 391; STAVICZKY P., ‘Analysis of the State Aid-Related Proposals in the Letta Report’, *European State Aid Law Quarterly* 2024 23/3, (258) 260.

REPowerEU-plan (zie randnummer 27), dat grotendeels gefinancierd wordt door de ‘Recovery and Resilience Facility’¹⁴⁶.

Meer Europese middelen wordt ook voorgesteld door Enrico Letta, gewezen premier van Italië, in zijn rapport “More than a Market: speed, security and solidarity”.¹⁴⁷ In dit toonaangevend rapport, verschenen in 2024 over de interne markt, stelt hij zelfs een “State aid contribution mechanism” voor. Hierbij moeten lidstaten een gedeelte van hun middelen gebruiken om pan-Europese initiatieven en investeringen te financieren.¹⁴⁸ Hier valt inderdaad wat voor te zeggen. Het voorgestelde mechanisme zou het risico op fragmentatie van de interne markt tegen kunnen gaan, omdat de fondsen van het mechanisme vooral zouden kunnen vloeien naar pan-Europese projecten waar (ook) armere lidstaten bij betrokken zijn. Evident is het echter niet: hoewel meer middelen inderdaad een oplossing zijn, is ‘meer Europa’ roepen makkelijker dan het gedaan krijgen. Het is immers maar de vraag of er vandaag genoeg draagvlak onder de lidstaten bestaat voor de oprichting van nóg een nieuw EU-fonds.

¹⁴⁶ Verordening (EU) 2021/241 van het Europees Parlement en de Raad van 12 februari 2021 tot instelling van de herstel- en veerkrachtfaciliteit, *Pb.L.* 18 februari 2021, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/PDF/?uri=CELEX:02021R0241-20230301>.

¹⁴⁷ LETTA, E., ‘Much more than a Market: speed, security, solidarity: Empowering the Single Market to deliver a sustainable future and prosperity for all EU Citizens, 17 april 2024, <https://www.consilium.europa.eu/media/ny3j24sm/much-more-than-a-market-report-by-enrico-letta.pdf> (geraadpleegd op 16 april 2025).

¹⁴⁸ *Ibid.*, 12.

CONCLUSIE

80. **STAATSSTEUN VOOR HERNIEUWBARE ENERGIE ANNO 2024** – Ondanks het principiële verbod op staatssteun, zijn de regels voor staatssteun inzake hernieuwbare energie flexibeler dan ooit. Nog nooit konden de lidstaten van de EU zo makkelijk steun verlenen om hun hernieuwbare-energiesector een boost te geven. Zij kunnen hiervoor gebruik maken van een hele “toolbox” van Europees staatssteunrecht. Naast de mogelijkheid om een beroep te doen op één van de vrijstellingen van art. 107, lid 2 en 3 VWEU, kunnen zij gebruik maken van heel wat soft-lawinstrumenten uitgevaardigd door de Commissie. De belangrijkste daarvan zijn de Richtsnoeren, het TCTK en de AGVV. De voorwaarden en criteria vervat in deze instrumenten bieden een leidraad voor de lidstaat, die weten dat steun die hieraan voldoet, zal worden goedgekeurd door de Commissie (of, in het geval van de AGVV, niet eens zal moeten worden aangemeld).
81. **NIET PERFECT ...** – Deze stand van zaken is echter verre van perfect. Het huidige staatssteunkader schiet ten eerste tekort wat betreft de rechtszekerheid. Naast de administratieve boterham voor ondernemingen en lidstaten, zijn er namelijk werkpunten wat betreft de voorspelbaarheid van en overlap tussen de verschillende EU-instrumenten. Ten tweede is het staatssteunrecht steeds meer onderhevig aan externe, politieke invloeden. Acties van landen buiten de EER schuiven de EU in een positie waarin ze zich genoodzaakt ziet om te reageren. Het staatssteunverbod, oorspronkelijk ingevoerd om een subsidiewedloop binnen de EU te vermijden, wordt nu uitgehold als onderdeel van een subsidiewedloop buiten de EU. De flexibilisering heeft ten derde niet overal dezelfde gevolgen binnen de EU. Rijkere lidstaten zoals Duitsland en Frankrijk verlenen veel meer steun aan hun industrieën en ondernemingen dan armere lidstaten. De hierdoor gecreëerde fragmentatie van de interne markt gaat lijnrecht in tegen de principes achter het staatssteunverbod.
82. **... MAAR OOK NIET GEMAKKELIJK** – Staatssteunrecht is echter geen makkelijk recht. Omdat het gaat over geld en middelen van een overheid, raakt het onvermijdelijk aan beleid. De huidige doelstellingen achter de versoepeling en flexibilisering van het staatssteunrecht zijn zeker legitiem. De klimaatcrisis bestrijden is terecht één van de belangrijkste doelstellingen van de EU. De competitiviteit van haar ondernemingen beschermen, en dus ook het concurrentievermogen van de EU in haar geheel, is dat

evenzeer. Tegelijk zal de EU ervoor moeten zorgen dat ze door deze versoepelingen niet in haar eigen voet schiet. Het is de interne markt die hierbij op het spel staat. Hieraan raken, is aan het fundament van de EU zelf raken. Het gaat er om iedereen binnen de EU mee te krijgen – niet alleen alle lidstaten, en wel op een gelijke manier, maar ook de ondernemingen, die nood hebben aan meer voorspelbaarheid, duidelijkheid en dus rechtszekerheid.

83. **AANBEVELINGEN** – Als eerste stap in de goede richting zou de hoeveelheid staatssteuninstrumenten van de Commissie drastisch verminderd kunnen worden. De inhoud ervan zou ook wat meer mogen aangepast zijn aan het doelpubliek, in de eerste plaats ondernemingen. Om misbruik van de regels te vermijden, is echter strengere controle op nationaal en Europees niveau nodig. De flexibilisering van het staatssteunrecht mag geen vrijgeleide voor de lidstaten inhouden. Dat zou ertoe kunnen leiden dat de rijkere lidstaten steun kunnen verlenen om hun eigen positie te versterken, ten koste van armere lidstaten. Om die laatsten te beschermen zijn meer Europese middelen vereist, die ervoor moeten zorgen dat iedereen mee geraakt in de groene transitie. Dit alles doet de vraag rijzen naar de mogelijkheid van Europese staatssteun, wat zou kunnen leiden tot meer Europese controle en cohesie.
84. **WHAT'S NEXT?** – Het mag duidelijk zijn dat het staatssteunrecht aan continue evolutie onderhevig is. Zoals al vermeld in de inleiding, lanceerde de Commissie op 29 januari 2025 het 'Competitiveness Compass for the EU'¹⁴⁹, waaruit de op 26 februari 2025 gepubliceerde 'Clean Industrial Deal'¹⁵⁰ voortvloeide. Hierin kondigde de Commissie aan dat ze tegen juni 2025 de staatssteunregels zal vereenvoudigen om onder meer de uitrol van hernieuwbare energie en industriële decarbonisatie te versnellen.¹⁵¹ We kunnen alleen maar afwachten wat dit zal brengen.

¹⁴⁹ EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie aan het Europees Parlement, de Europese Raad, de Raad, het Europees Economisch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio's (over) A Competitiveness Compass for the EU, 29 januari 2025, https://commission.europa.eu/document/download/10017eb1-4722-4333-add2-e0ed18105a34_en.

¹⁵⁰ EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie aan het Europees Parlement, de Raad, het Europees Economisch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio's (over) The Clean Industrial Deal: A joint roadmap for competitiveness and decarbonisation, 26 februari 2025, https://commission.europa.eu/document/download/9db1c5c8-9e82-467b-ab6a-905feeb4b6b0_en?filename=Communication%20-%20Clean%20Industrial%20Deal_en.pdf&prefLang=nl.

¹⁵¹ *Ibid*, p. 3.

BIBLIOGRAFIE

Wetgeving

Wetgeving in enge zin

Inflation Reduction Act of 2022 (VS) van 16 augustus 2022, <https://www.congress.gov/bill/117th-congress/house-bill/5376>.

Verdrag betreffende de Europese Unie

Verdrag betreffende de Werking van de Europese Unie

Verordening (EG) 794/2004 van de Commissie van 21 april 2004 tot uitvoering van Verordening (EU) 2015/1589 van de Raad tot vaststelling van nadere bepalingen voor de toepassing van artikel 108 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie, *Pb.L.* 30 april 2004, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/PDF/?uri=CELEX:02004R0794-20161222>.

Verordening (EU) 651/2014 van de Commissie van 17 juni 2014 waarbij bepaalde categorieën steun op grond van de artikelen 107 en 108 van het Verdrag met de interne markt verenigbaar worden verklaard, *Pb.L.* 26 mei 2014, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:02014R0651-20230701>.

Verordening (EU) 2015/1589 van de Raad van 13 juli 2015 tot vaststelling van nadere bepalingen voor de toepassing van artikel 108 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie, *Pb.L.* 24 september 2015, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=CELEX%3A02015R1589-20150924>.

Richtlijn (EU) nr. 2018/2001 van het Europees Parlement en de Raad van 11 december 2018 ter bevordering van het gebruik van energie uit hernieuwbare bronnen, *Pb.L.* 21 december 2018, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:02018L2001-20240716>.

Verordening (EU) 2021/241 van het Europees Parlement en de Raad van 12 februari 2021 tot instelling van de herstel- en veerkrachtfaciliteit, *Pb.L.* 18 februari 2021, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/PDF/?uri=CELEX:02021R0241-20230301>.

Verordening (EU) 2021/1119 van het Europees Parlement en de Raad van 30 juni 2021 tot vaststelling van een kader voor de verwezenlijking van klimaatneutraliteit, en tot wijziging van Verordening (EG) nr. 401/2009 en Verordening (EU) 2018/1999, *Pb.L.* 9 juli 2021, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=OJ:L:2021:243:TOC>.

Verordening (EU) 2023/2831 van de Commissie van 13 december 2023 betreffende de toepassing van de artikelen 107 en 108 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie op de-minimissteun, *Pb.L.* 15 december 2023, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/PDF/?uri=OJ:L_202302831.

Beleidsdocumenten

EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie (over) Richtsnoeren staatssteun ten behoeve van milieubescherming en energie 2014-2020, 28 mei 2014, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/nl/ALL/?uri=CELEX%3A52014XC0628%2801%29>.

EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie betreffende het begrip „staatssteun” in de zin van artikel 107, lid 1, van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie, 19 juli 2016, [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016XC0719\(05\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016XC0719(05)).

EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie aan het Europees Parlement, de Europese Raad, de Raad, het Europees Economisch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio's (over) de Europese Green Deal, 11 december 2019, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=celex%3A52019DC0640>.

EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie over de handhaving van de staatssteunregels door nationale rechterlijke instanties, 30 juli 2021, [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021XC0730\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021XC0730(01)).

EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie (over) Richtsnoeren staatssteun ten behoeve van klimaat, milieubescherming en energie 2022, 18 februari 2022, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=celex%3A52022XC0218%2803%29>.

EUROPESE COMMISSIE, Mededeling Tijdelijk crisis kader voor staatssteunmaatregelen ter ondersteuning van de economie na de Russische agressie tegen Oekraïne, 24 maart 2022, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=CELEX%3A52022XC0324%2810%29>.

EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie aan het Europees Parlement, de Europese Raad, de Raad, het Europees Economisch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio's (over) REPowerEU Plan, 18 mei 2022, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52022DC0230>.

EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie aan het Europees Parlement, de Europese Raad, de Raad, het Europees Economisch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio's, 1 februari 2023, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52023DC0062>.

EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie Tijdelijk crisis- en transitiekader voor staatssteunmaatregelen ter ondersteuning van de economie na de Russische agressie tegen Oekraïne, 17 maart 2023, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=CELEX%3A02023XC0317%2801%29-20240502>.

EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie aan het Europees Parlement, de Europese Raad, de Raad, het Europees Economisch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio's (over) A Competitiveness Compass for the EU, 29 januari 2025, https://commission.europa.eu/document/download/10017eb1-4722-4333-add2-e0ed18105a34_en.

EUROPESE COMMISSIE, Mededeling van de Commissie aan het Europees Parlement, de Raad, het Europees Economisch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio's (over) The Clean Industrial Deal: A joint roadmap for competitiveness and decarbonisation, 26 februari 2025, https://commission.europa.eu/document/download/9db1c5c8-9e82-467b-ab6a-905feeb4b6b0_en?filename=Communication%20-%20Clean%20Industrial%20Deal_en.pdf&prefLang=nl.

EUROPESE COMMISSIE, State aid Scoreboard 2024, 8 april 2025, https://competition-policy.ec.europa.eu/document/download/68225c70-5570-4e10-b983-53efde939d7f_en?filename=state_aid_scoreboard_note_2024.pdf.

Rechtspraak

HvJ 11 december 1973, C-120/73, ECLI:EU:C:1973:152, 'Lorenz'.

HvJ 24 januari 1978, C-82/77, ECLI:EU:C:1978:10, 'Van Tiggele'.

HvJ 17 september 1980, C-730-79, ECLI:EU:C:1980:209, 'Philip Morris'.

Hvj 17 maart 1993, C-72/91 en C-73/91, ECLI:EU:C:1993:97, 'Sloman Neptun/Bodo Ziesemer'.

HvJ 29 juni 1995, C-135/93, ECLI:EU:C:1995:201, 'Spanje/Commissie'.

Hvj 11 juli 1996, C-39/94, ECLI:EU:C:1996:285, 'SFEI e.a./La Poste e.a.'.

HvJ 13 maart 2001, C-379-98, ECLI:EU:C:2001:160, 'PreussenElektra'.

HvJ 13 februari 2003, C-409/00, ECLI:EU:C:2003:92, 'Spanje/Commissie'.

HvJ 15 juli 2004, C-345/02, ECLI:EU:C:2004:448, 'Pearle'.

Hvj 2 december 2010, C-464/09 P, ECLI:EU:C:2010:733, 'Holland Malt BV/Commissie'.

Hvj 8 december 2011, C-81/10 P, ECLI:EU:C:2011:811, 'France Télécom/Commissie'.

HvJ 30 mei 2013, C-677/11, ECLI:EU:C:2013:348, 'Doux Elevage en Coopérative agricole UKL-ARREE'.

HvJ 21 november 2013, C-284/12, ECLI:EU:C:2013:755, 'Deutsche Lufthansa'.

HvJ 19 december 2013, C-262/12, ECLI:EU:C:2013:851, 'Vent de Colère'.

HvJ 8 maart 2016, C-431/14 P, ECLI:EU:C:2016:145, 'Griekenland/Commissie'.

HvJ 19 juli 2016, C-526/14, ECLI:EU:C:2016:570, 'Kotnik e.a.'.

HvJ 21 juli 2016, C-493/14, ECLI:EU:C:2016:577, 'Dilly's Wellnesshotel GmbH/ Finanzamt Linz'.

HvJ 5 maart 2019, C-349/17, ECLI:EU:C:2019:172, ‘Eesti Pagar’.

HvJ 29 juli 2019, C-654/17 P, ECLI:EU:C:2019:634, ‘Bayerische Motoren Werke’.

HvJ 22 september 2020, C-594/18 P, ECLI:EU:C:2020:742, ‘Hinkley Point’.

HvJ 24 november 2020, C-445/19, ECLI:EU:C:2020:952, ‘Viasat Broadcasting UK’.

HvJ 16 september 2021, C-850/19 P, ECLI:EU:C:2021:740, ‘Holýšov’.

HvJ 28 oktober 2021, C-915/19 - C-917/19, ECLI:EU:C:2021:887, ‘Eco Fox e.a.’.

HvJ 27 januari 2022, C-179/20, ECLI:EU:C:2022:58, ‘Fondul Proprietatea’.

HvJ 15 december 2022, C-470/20, ECLI:EU:C:2022:981, ‘Veejaam en Espo’.

HvJ 12 januari 2023, C-702/20 en C-17/21, ECLI:EU:C:2023:1, ‘DOBELES HES’.

HvJ 31 januari 2023, C-284/21 P, ECLI:EU:C:2023:58, ‘Commissie/Braesch e.a.’.

HvJ 13 juli 2023, C-73/22 P en C-77/22 P, ECLI:EU:C:2023:570, ‘Grupa Azoty e.a./Commissie’.

HvJ 12 oktober 2023, C-11/22, ECLI:EU:C:2023:765, ‘Est Wind Power’.

HvJ 7 december 2023, C-700/22, ECLI:EU:C:2023:960, ‘RegioJet en STUDENT AGENCY/ České dráhy e.a.’.

HvJ 7 maart 2024, C-558/22, ECLI:EU:C:2024:209, ‘Fallimento Esperia en GSE’.

HvJ 13 juni 2024, C-40/23 P, ECLI:EU:C:2024:492, ‘Commissie/Koninkrijk der Nederlanden’.

HvJ 19 september 2024, C-555/22 P, C-556/22 P en C-564/22 P, ECLI:EU:C:2024:763, ‘Verenigd Koninkrijk e.a./Commissie’.

HvJ 16 januari 2025, C-588/23, ECLI:EU:C:2025:23, ‘Scai/Regione Campania’.

HvJ 13 maart 2025, C-746/23 en C-747/23, ECLI:EU:C:2025:171, ‘Cividale en Flag’.

Rechtsleer

Boeken

BRUYNINCKX T., *Materieel EU-Staatssteunrecht*, Larcier, 2015.

BRUYNINCKX T., *Procedureel EU-Staatssteunrecht*, Larcier, 2016.

DE COCK W., *Belgische rechtscolleges als Europese staatssteunrechtters: Een pleidooi voor een staatssteunkader*, Intersentia, 2023.

VAN DEN GRONDEN J. en RUSU C., *Competition Law in the EU: principles, substance, enforcement*, Elgar, 2024.

Bijdragen in tijdschriften

ALGERS J., GONG J., NYKVIST B. en AHMAN M., 'Competition and climate policy in the steel transition: Comparing costs and subsidies in the US and the EU', *Energy Policy* 2025/198, 1.

ANDREAE A., 'Editorial', *European State Aid Law Quarterly* 2024 23/3, 239.

BELHADJ E., 'Herziene Mededeling over de handhaving van de staatssteunregels door nationale rechters: iets nieuws onder de zon?', *Markt en Mededinging* 2022/5-6, 167.

BRUYNINCKX T., 'Maatregelen ter bevordering van productie van hernieuwbare energie: welke rol speelt staatssteun?', *TRNI* 2017/2-3, 174.

BRUZZONE G., 'Industrial Policy and State Aid Control: A Framework for Minimising Trade-Offs', *European State Aid Law Quarterly* 2024 23/3, 384.

BUTS C., 'Zootopian Divide: Can We Bridge the Gap Between Fair Play and Industrial Ambitions?', *European State Aid Law Quarterly* 2025 24/1, 1.

DEKKER C., 'Inflation Reduction Act en staatssteun: two tribes going to war?', *Markt en Mededinging* 2023/3, 81.

DE MAREZ K. en PIELMUS A.-M., 'Key Elements of the Revised Guidelines on Regional State Aid', *European State Aid Law Quarterly* 2022 21/2, 120.

GIEROW S., 'Beyond administrative guidance: legal effects of state aid guidelines and the need for judicial review', *European Competition Journal* 2024, 1.

GRANAT A. en KOZAK M., 'The Implementation of the European Green Deal: Tensions Between a Market-based Approach and State Aid for Renewables', *Yearbook of Antitrust and Regulatory Studies* 2021 14/23, 69.

GUPTA A., 'EU State Aid Rules and the European Green Deal: Will Their Stars Align?', *Air and Space Law* 2023 48/3, 353.

HANCHER L., 'Geen rechtszekerheid of de verenigbaarheid van staatsinterventie in energiemarkten?', *Markt en Mededinging* 2023/4, 134.

HANCHER L. en DE HAUTECLOCQUE A., 'Strategic Autonomy, REPowerEU And The Internal Energy Market: Untying The Gordian Knot', *Common Market Law Review* 2024 61/1, 55.

HANCHER L., 'Geen toverstaf om een interne markt te garanderen?', *Markt en Mededinging* 2024/3, 132.

HARGITA E., PUZDER F. en STAVICZKY P., 'How Much Could the US Inflation Reduction Act Cost Europe', *European State Aid Law Quarterly* 2023 22/3, 242.

ILIOPOULOS G., 'State aid assessment for renewable energy support schemes: deconstructing the Guidelines on State aid for Climate, Environmental Protection and Energy, in view of the recent major crises', *Review of European administrative law* 2024 16/4, 45.

- KOCIUBINSKI J., 'The Three Poisons of Post-Covid State Aid Control: Emerging Trends in Interpretation and Legislative Approach to Member States' Aid Measures', *European State Aid Law Quarterly* 2023 22/1, 4.
- KOCIUBINSKI J., 'Environmental common interest? Incorporating the Green Deal's environmental objectives into State aid compatibility criteria', *European Competition Journal* 2025, 1.
- KOCIUBINSKI J., 'State Aid for Green Technologies in the European Union: Limitations and Risks', *Polish Yearbook of International Law* 2023/43, 123.
- KOZLOVA M., HUHTA K. en LOHRMANN A., 'The interface between support schemes for renewable energy and security of supply: Reviewing capacity mechanisms and support schemes for renewable energy in Europe', *Energy Policy* 2023/181, 1.
- LEMONNIER V., 'The EU Green Deal Industrial Plan: Did the EU Just Avert a Revolution in State Aid Law?', *European State Aid Law Quarterly* 2023 22/2, 123.
- LOPEZ J., 'The transformation of EU state aid law ... and its discontents', *Common Market Law Review* 2023 60/6, 1623.
- MALINAUSKAITE J., 'Competition Law and Sustainability: EU and National Perspectives', *Journal of European Competition Law and Practice* 2022, 13/5, 336.
- NICOLAIDES P., 'Must the Commission Prohibit State Aid That Harms the Environment?', *European State Aid Law Quarterly* 2023 22/1, 17.
- ROBINS N. en XIONG Z., 'The Effectiveness of Compensatory Measures in Maintaining the Level-Playing Field', *European State Aid Law Quarterly* 2024 23/3, 268.
- STAVICZKY P., 'Analysis of the State Aid-Related Proposals in the Letta Report', *European State Aid Law Quarterly* 2024 23/3, 258.
- TALUS K. en HANCHER L., 'State Aid and Cross-Border Aspects of the EU Biomethane Market: Time for a Reconfiguration', *European State Aid Law Quarterly* 2024 23/3, 241.
- VAUPOT Z. en PLESEJ M., 'State Aid in Recent Times of Crisis: EU Regulation Dynamics and Member States' Roles', *European State Aid Law Quarterly* 2024 23/4, 421.
- VERSCHUUR S. en SBROLLI C., 'The European Green Deal and State Aid: The Guidelines on State Aid for Environmental Protection and Energy Towards the Future', *European State Aid Law Quarterly* 2020 19/3, 284.
- X, 'The EU's integrated policy approach towards competitiveness: The interplay between state aid control and industrial policies', *Common Market Law Review* 2024 61/1, 1.
- YUKINS C., 'State Aid, Protectionism and Public Procurement: An Uneasy New World Order', *European State Aid Law Quarterly* 2023 22/2, 181.

Bijdragen in verzamelwerken

- BAGHRIZABEHI D., 'Public Enforcement of State Aid Rules' in FERCIC A. (ed.), *European Union Competition Law*, Europa Law Publishing, 2023, 483.

- BAGHRIZABEHI D., ‘Private Enforcement of State Aid Rules’ in FERCIC A. (ed.), *European Union Competition Law*, Europa Law Publishing, 2023, 495.
- FERCIC A., ‘Anti-Competitive Measures of Member States: State aid’ in FERCIC A. (ed.), *European Union Competition Law*, Europa Law Publishing, 2023, 425.
- GROZEA-KNUTH C., ‘De minimis’ in PESARESI N., VAN DE CASTEELE K., FLYNN L. en SIATERLI C. (eds.), *EU Competition Law: Volume IV: State Aid: Book One*, Claeys & Casteels, 2016, 375.
- KNOOK A., ‘Energy State Aid’ in DE ALMEIDA L. en VAN ZEBEN J. (eds.), *Law in the EU’s Circular Energy System: Biofuel, Biowaste and Biogas*, Elgar, 2023, 226.
- MEDGHOUL S., ‘Distortion of trade and competition’ in PESARESI N., VAN DE CASTEELE K., FLYNN L. en SIATERLI C. (eds.), *EU Competition Law: Volume IV: State Aid: Book One*, Claeys & Casteels, 2016, 355.
- MOTTA G., ‘The Revised State Aid Toolkit: Fit to Address the Energy Dilemma?’ in CLAICI A. en MEROLA M. (eds.), *Competition and Energy Markets: What Role for Competition Policy in the Current Geopolitical Context?*, Kluwer, 2024, 173.
- PALACIO A., ‘The EU Energy Transition: Realism Confronts Dogma’ in CLAICI A. en MEROLA M. (eds.), *Competition and Energy Markets: What Role for Competition Policy in the Current Geopolitical Context?*, Kluwer, 2024, 27.
- RIERA A., ‘Complete Markets to Complete the Energy Transition’ in CLAICI A. en MEROLA M. (eds.), *Competition and Energy Markets: What Role for Competition Policy in the Current Geopolitical Context?*, Kluwer, 2024, 69.
- ROBINS N. en MARENGON M., ‘The Impact of the Recovery and Resilience Facility, REPowerEU and State Aid Rules in Ensuring a Level Playing Field Within the EU’ in CLAICI A. en MEROLA M. (eds.), *Competition and Energy Markets: What Role for Competition Policy in the Current Geopolitical Context?*, Kluwer, 2024, 93.
- SALERNO F., ‘Emergency State Aid Rules in the Energy Sector: A Temporary Episode or a Long-Lasting Legacy?’ in CLAICI A. en MEROLA M. (eds.), *Competition and Energy Markets: What Role for Competition Policy in the Current Geopolitical Context?*, Kluwer, 2024, 193.
- SMULDERS B. en COLUCCI A., ‘State Aid Control and Energy Markets in a Time of Crisis’ in CLAICI A. en MEROLA M. (eds.), *Competition and Energy Markets: What Role for Competition Policy in the Current Geopolitical Context?*, Kluwer, 2024, 21.
- TRAVERSA E. en SABBADINI P., ‘Industrial policy and EU state aid rules’ in DEFRAIGNE J.-C., WOUTERS J., TRAVERSA E. en ZURSTRASSEN D. (eds.), *EU Industrial Policy in the Multipolar Economy*, Elgar, 2022, 45.
- VAN DE CASTEELE K., ‘Introduction’ in PESARESI N., VAN DE CASTEELE K., FLYNN L. en SIATERLI C. (eds.), *EU Competition Law: Volume IV: State Aid: Book One*, Claeys & Casteels, 2016, 187.

VEROUDEN V. en STEHMANN O., ‘The economics of State aid control’ in PESARESI N., VAN DE CASTEELE K., FLYNN L. en SIATERLI C. (eds.), *EU Competition Law: Volume IV: State Aid: Book One*, Claeys & Casteels, 2016, 17.

Noten bij rechtspraak

VRIESENDROP K. en HAMBURGER D., ‘An End to Schrödinger's Cat State Aid Compatibility Decisions: Annotation of the Judgment of the Court of Justice (Second Chamber) of 13 June 2024 in Case C-40/23 P Commission v Kingdom of the Netherlands (noot onder HvJ 13 juni 2024, ECLI:EU:C:2024:492)’, *European State Aid Law Quarterly* 2024 23/4 (464) 464.

Overige

Persberichten

EUROPESE COMMISSIE, ‘State aid: Commission amends General Block Exemption rules to further facilitate and speed up green and digital transition’, 9 maart 2023, IP/23/1523, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/en/ip_23_1523/IP_23_1523_EN.pdf (geraadpleegd op 15 april 2025).

EUROPESE COMMISSIE, ‘State aid: Commission adopts Temporary Crisis and Transition Framework to further support transition towards net-zero economy’, 9 maart 2023, IP/23/1563, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/en/ip_23_1563/IP_23_1563_EN.pdf (geraadpleegd op 15 april 2025).

EUROPESE COMMISSIE, ‘State aid Scoreboard 2024 shows Member States focused State aid expenditures towards long-term key EU priorities’, 8 april 2025, IP/25/952, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_25_952 (geraadpleegd op 16 april 2025).

Rapporten

BUSINESSEUROPE, ‘Priorities for the future of EU State Aid Frameworks’, 20 juni 2024, https://www.businessseurope.eu/wp-content/uploads/2025/02/2024-06-20_state_aid_-_priorities-377-1.pdf (geraadpleegd op 16 april 2025).

LETTA E., ‘Much more than a Market: speed, security, solidarity: Empowering the Single Market to deliver a sustainable future and prosperity for all EU Citizens, 17 april 2024, <https://www.consilium.europa.eu/media/ny3j24sm/much-more-than-a-market-report-by-enrico-letta.pdf> (geraadpleegd op 16 april 2025).